

Auhinnatöö

374337

OPERA ET STUDIO.

VALAKOHTU AJALUGU
EESTIS.

Wiks, Johannes.

Prof. M. K. K. K.
1. nov. 1930. 1. U.

1 nov. 30
206.

1. XII. 1930. a. Annamataid
Tahhuna väärtus.
Autor: stud. jur. Johannes
Kins.

Tramben
Tartu ühikoli Seisak.

VALAKOHTU AJALUGU EESTIS.

4. e'
Saks.

Motto:

Mõistliku huultelt leitakse
tarkust; aga vitsa lähed tarvis sel-
le selja peale, kel ei ole meelt peas.

Õpetuse sõnad 10, 13.

TARTU, 1930.

217 ²

Bibliotheca

Sisukava:

1. Sisukava - - - - - lhn. 1.
2. Allikad - - - - - 2.
3. Eesõna - - - - - 3.

I.

Talurahva õigusline seisukord XVIII sajandil.

4. §1. Märkusi üldise kohtukorralduse kohta. Moisarohus. - - 5.
5. §2. Valgustusaja ideede levimine Läänemere mail ja nende mõjutusel talurahva eraõiguste tekkimine. - - 5.

II.

Vallakohtu tekkimine ja korraldus XIX sajandi esimesel poolel.

6. §3. Esimene Eestimaa talurahva-regulatiiv „Tegavnes“ - - 9.
7. §4. Liivimaa 1804. a. talurahvaseadus - - - - - 10.
8. §5. Eestimaa 1804. a. - - - - - 13.
9. §6. Eestimaa 1816. a. - - - - - 16.
10. §7. Liivimaa 1819. a. - - - - - 23.

III.

Vallakohtu korraldus XIX sajandi keskel - agraarreformide ajajärgul.

11. §8. Liivimaa 1849. a. talurahvaseadus - - - 27.
12. §9. Eestimaa 1856. a. - - - - - 29.
13. §10. Liivimaa 1860. a. ja Saaremaa 1865. a. talurahvaseadused - - 30.

IV.

Vallakohtu korraldus Baltimaade vallakogukonna seaduse ja kohtute venestamise reformi järel.

14. §11. 1866. a. vallakogukonna seadus - - - 31.
15. §12. 1889. a. seadus Baltimaade kohtute ümberkorrald. kohta - 33.

V.

Vallakohtu, kui kohtuasutise häääbumine.

16. §13. Vallakohtu lõpetamise määrused - - - 41.
17. Lõppsõna - - - - - 42.

Lisa.

18. Valla- ja kogukonnakohtu protokollid 1819. a. Liivimaa ja 1816. a. Eestimaa talurahvaseaduste järel - - 47.
19. Vallakohtu protokollid 1866. a. seaduse järel - - - - - 50.

Allikad:

A.

Kirjandus.

1. H. v. Gernet. „Geschichte und System des bauerlichen Agrarrechts in Estland“ (Reval, 1901.).
2. G. v. Glasenapp. „Die Einrichtung, praktische Tätigkeit und das moralische Ansehen unserer Gerichte vor der Russifizierung.“ (Beilage des Revaler Boten, № 222. 30. IX, № 224. 3. X, 1925).
3. H. Kruus. „Eesti ajalugu kõige uuemal ajal“ I. (Tartus, 1924.).
4. A. Tobien. „Die Agrargesetzgebung Livlands im 19 Jahrhundert“ I (Berlin, 1899.), II (Riga, 1911).

B.

Seadused ja määrused.

5. E. v. Bodisco. „Die estländische Bauer-Verordnung vom 5. Juli 1856.“ (Reval, 1904).
6. G. O. Hansen. „Die privaten Bauerrechte Estlands“ (v. Verh. der Gelehrten Estn. Gesellsch. zu Dorpat, 1896).
7. I. Полное Собрание Законов Россійской имперіи. (1649-1825).
8. II. — — — — — — — — — — (1825-1880).
9. В. В. Рейтерн. „Собрание Указовъ о крестьянахъ Трудящихся губерній.“ Полн III. (Петербург, 1898).
10. P. Treiberg. „Esimene Eesti maa talurahva-regulatiiv“ „Iggaüks“. (Ajalooline Ajakiri № 1, 1927. a.)
11. Valla-kohtu kässo-ramat. (Tallinnas, 1805).
12. määrused { Ajutiste kohtute sisseseadmisest. (R. T. № 1. — 1918. a.)
Kohtuministri ringkiri Vallakohtute ja ülemtalurahva-
kohtute tegevuse lõpetamise asjus. (R. T. № 4 — 1919. a.)

C.

Arhivaalsed andmed.

13. Atla vallakohtu protokolliraamatud 1821-1830. a.; 1831-1843. a.
14. Kadrina kogukonna (kirkkonna) kohtu protokolliraamat 1847-1889. a.
15. Udriku-Imastu ^{vallakohtu} protokolliraamat, alates 1867. a.†
16. Hülja vallakohtu protokolliraamat, — — — 1867. a.†

Lühendused { Полное Собрание Законов — П. С. З.
Talurahvaseadus — — — ts.
Vallakogukonna seadus — — — k. s.

Essõna.

XIX. sajand Eesti rahva ajaloo asutub mineviku mälestiste poolt ühens sisurikkamaks ja huvitavamaks ajajärguks, mis rohket materjali pakub Eesti rahva ühiselu avaldiste ja nähete uurimiseks. Omaette huvipärase terviku selles kujundab talurahva kohtukorraldus, millele alus pandi sajandi esimesel aastakümnel.

Talurahva kohtuasutistest kõige lähemal rahvale oli vallakohtus, mis koosnes rahva omalust ja lihast, ning enam kui sada aastat tegutses talurahva esimese astme kohtuna. Kaasajal on vallakohtus kui kohtuasutus kadunud, kuid jüüsob tänini vaestelaste kohtuna. On aga müüdnki ringkondi, kes soovivad ta täielist elustamist.

Vallakohtu arenemiskäin peidab endas ühtlasi Eesti talurahva õiguslise rippumatuse arengu, mis tohiks huvi pakkuda ka laiematele ringkondadele.

Et vallakohtu saabumise ja arenemislöö üle pilti saada, peab jälgima vastavaid talurahva elu-olu korraldamiseks antud seadusi nagu XIX. sajandi joonsul, millised kujundavad dokumente, mille kaudu Eesti talurahva visalt kasvab õigusline iseseisvus avaldub.

Eestimaa talurahva õiguslise korralduse vastavate seaduste alusel võime jagada ajajärkuksesse, mis erinevad üksteisest nii ulatuse kui tähenduse poolt. Käesolev kirjutis seab omale

ülesandens kirjeldada vastavate ajajärkude
järel talurahva esimese astme kohut tema kro-
noloogilises arengus ja tähenduses Eesti ja Lii-
vi kubermangu põhjapoolses osas, s.o. praeguse
Eesti Vabariigi piirides.

I.

Talurahva õigusline sisukord XVIII. sajandil.

§1. Märkusi üldise kohtukorralduse kohta. Mõisakohus.

Kohtukorraldus Eesti maaalal kuni 1889. a.
kohtute venestamise reformini püsis umbes sama-
sugusena, nagu ta Rootsi ajast oli säilinud.
Kohtulusest kaitses jäid talupojad XVIII. sajan-
dil täiesti ilma. Kriminaalajus allusid talu-
pojad riiklisele kohtule¹⁾, kuna muis ajus talupo-
gade üle kohut mõistsid mõisnikud neile kuuln-
va püramatu kodukaristuse õiguse alusel. Mõisa-
herra võis määrata oma talupoegadele ihumüht-
lust-kepi-, piitsa-, vitsalööke ja vangistust, kuidas
ise heaks arvas. Talupojal-pärisojal polnud õi-
gust kuhugi kaevata.

Vene keisrivalitsus pärast Eesti- ja Lüvimaa ali-
tamist kinnitas aadlile laialised eesõigused ega se-
gand end XVIII. sajandi esimesel poolel üldise
mõisnikkude ja talupoegade vahetõrja korral-
damisesse, see jäi kohajalale aadli enda ajaks.

§2. Valgustusaja ideede levimine Lääne- meremail ja nende mõjutusel talurahva eraõiguste tekkimine.

Esimesi katseid talupoegade õiguslise olukor-
ra parandamise mõttes leiame XVIII. sajandi lõpul.
Valgustusaja ideed ja vated, mis Lääne-Euroopas
XVIII. sajandi esimesel poolel laialt olid levinud,
näidis ühiskondliku korra reformerimist inimliku

¹⁾ Kriminaal kohtupidamise õigus läks aadli käest juba
Rootsi-aegete kohtukorralduse määruste alusel XVII. sajandi
Esimesel poolel ära.

ühetaolsuse ja poliitilise vabaduse alusel, tungisid sajandi teisel poolel ka Läänemere maile, leides siin käsitlest kohalike vabameelsete kodu- ja riikuõpetajate (E. v. Schwarzenberg, H. F. v. Jannau, Garlieb Mervel)¹⁾ poolt, kes oma kirjatöös nõudsid talupoegade majanduslike ja õiguslike seisukorra parandamist.

Uute vaadete tagajärjel talurahva seisukorra parandamise küsimus sai eluliseks ja enalgsel tulemus väljendus üksikute edumeelsete mõisnike poolt omal algatusel antud ja maksma pandud n. n. talurahva eraõigustes, millised osutuvad esimeste üritustena talurahva seisukorra parandamise mõttes.

Algatus sel alal tuleb vabahärra v. Schoultri²⁾ poolt, kes Läänemaal (Läti osas) 1746. a. oma Hiskrauke ja Rihmana mõisades talurahva eraõiguse maksma pani, võttes tarvitusele mõningaid rootsi aegseid kaitsemäärusi talurahva kohta. Sajandi lõpul järgnevad v. Schoultri eesajajate edumeelsemad aadlimehed Õestima osas. Esimesena andis eraõiguse oma talupoegadele 1789. a. Vigala pärisvärra parun Uexküll³⁾ Läänemaal. 1791. a. pani parun Stackelberg Vigala eraõiguse ümbertöötatud kujul maksma oma Halliku ja Rava mõisades, Järva- ja Võrumaal. Varsti peale seda andis E. L. von Tall oma Häsmäe mõisa-Harjumaal-talurahvale eraõiguse, mis tuntud „Talli õiguse“ nime all. 1801-1804. a. pandi Võrumaal, Keimle mõisas viimane talurahva eraõigus P. F. von Löwis of Menari poolt maksma. Tähtsatatud eraõiguste alusel, talupoegade agrarolude korraldamise kõrval leiamme esimesi katseid talurahva oma kohtuasutiste loomisest.

¹⁾ H. von Gernet, „Geschichte und System des bauerl. Agrarrechts in Estland“. II raam., lkr. 97.

²⁾ H. von Gernet, „Geschichte und System des bauerl. Agrarrechts in Estland“, II raam., lkr. 97-103.

L. Kruus, „Eesti ajalugu kõige uuemal ajal“. I., lkr. 41.

³⁾ G. O. Hansen, „Die privaten Bauerrechte Estlands“. (v. Verh. der gelehrten östn. Gesellsch. zu Dorpat, 1896.). Einleitung.

et talupoegadele endile võimaldada oma õigus-
liste küsimuste ja tülide lahendamist, sellens asu-
tati mõisale alluv kogukonnakohus (gerichtsgericht)¹⁾,
milline Vigala ja Halliku mõisas kuuest, Kandli
mõisas kolmest, Häsmäel viiest kogukonna talupo-
jast kooses. Vigala ja Halliku kohtumehed, kogu-
konna ettepaneku järel nimetati mõisahärra poolt,
Kandli mõisas härra nimetas vanema kohtumehi,
kellele kaks abimust või kaasistajat valiti kogu-
konna poolt. Häsmäel kõik viis kohtumeest valiti ko-
gukonna poolt.

Smuuti kestuse aeg oli määramata, senikaua kui
kohtumehed laitmatusel eluvõisidega olid, pidid nad
ametisse jääma.

Korrapärane kokkutulemise aegaks Vigala, Halliku
ja Kandli mõisades oli iga kuu esimene teisipäev,
kuna erakorralisi istungeid peeti tarviluse järgi
(neid võis kokku kutlada mõisakubjas). Häsmäe kogu-
konnakohus pidi kokku tulema härra kutul iga
juhuseks, kui sellens määratud tähtaega ei olnud.

Kogukonnakohtu kompetentsi kuulusid mitme-
sugused toimetused, nagu: hoolikanne vaestelaste
eest, pärandustülide seletamine, taluteenijate üm-
berasetamine ühe peremehe juurest teise juurde, tü-
liasjad peremeste ja teenijate vahel, piiritülide
otustamine, varguse asjad, kogukonnalaena vahit-
semine²⁾. Kandli erisõiguse järel kogukonnako-
hus pidi veel kontrollima lastekarvatust, mõisa-
võlgade maksmist, valvama üldise moraalse ja
majandusliku olukorra üle kogukonnas; peale sel-
le tüliküsimuste otustamine härra ja talupo-
gade vahel, viimastele kuuluv varanduse üle ja
kohtulise süütegude jälitamine, millised maakoh-

¹⁾ G. O. Hansen, "Die privaten Bauerrechte Ostlands", Ein-
leitung.

²⁾ Talurahva erisõigustes oli ettenähtud ka kogukonna-
laena asutamine.

tule ei kuulund. Nagu loetust näeme, kogukonna-
kohtu ühisandol olid kaunis laialised.

Raskemad kriminaalsüüteo, nagu põletamine, sur-
mamine j. t. allusid kõrgemale kohtule.

Vigala ja Halliku eraõiguste järel kogukonnakohtu
otsuse peale oli lubatud edastamine mõisahär-
rale, teises kahes aga edastamist ei lubatud, sest iga
kohtuotsus sai varem härra poolt läbivaadatud ja
nimetatud.

Süüasja võis kohtusse kaevata mõisakubjas ehk
kaebaja is. Kohtumõistjad pidid aja põhjani läbi
kuulama, niikasti kaebaja kui kaebaluse ja nende
tunnistajad ette kutsuma ja aja õiglaselt otsusta-
ma. Otsustamisel häälti poolens jagunemisel (Viga-
las ja Hallikul kolm kolme vastu) otsustas mõisakubjas
kelle ta arvas õiguse olevat, muidu ei tohtind ta
aga kohut segada. Otsustamise ajaks kaebaja, kaeb-
aluse ja tunnistajad pidid kohtutoast lahkuma. Ot-
suse kuulutas mõisakubjas ehk vanem kohtumes. En-
ne kaebuse otsustamist ei tohtind kohtumehed kohtu-
toost lahkuda.

Karistustena võis kogukonnakohtus määrata ihumukt-
lust (kepi- ja vitsalöömine), rahatrahve ja häbikaristusi).

Talurahva eraõiguste alusel loodud kogukonna-
kohtud talurahvale õiguslik kaitset ei tagand, sest
mõisnik võis oma heaksarvamise järel kohtuotmu-
seid enda suhtes maksvaks tunnistada ehk mitte
tunnistada, nende rikkumise puhul mõisniku poolt
pundus talurahval igasugune erapooletu kaitse.

1) sellens oli avalikult sambassismine, häbimärgi kand-
mine riiete küljes j. t.

II

Vallakohtu tekkimine ja korraldus XIX. sajandi esimesel poolel.

§ 3. Esimene Eestimaa talurahva-regulatiiv , 'Iggauins' ¹⁾

Keiser Aleksander I valitsuse aja alul tõusis talurahva seisukorra parandamise küsimus tõsiselt päevakorrale. Eestimaa rüütelkonna tolliaegne uuendusmehelne peamees Jakob Georg von Berg oli oma sagedatel pealinna viibimistel veendumusele tulnud, et Vene valitsus kergesti ise võib aja algatada, kui seda koha peal ei tiheta. Bergi agaral õhutusel ja juhtimisel töötati välja regulatiiv, mis pidi reguleerima mõisniku vahetorra talupoegadele, mille Eestimaa maapäev 1802. a. suvel vastu võttis ja keiser poolt 25 septembril kinnitati. Regulatiiv algas sõnaga 'Iggauins', millest ta ka nimetuse saand. Ta on rohkem uuenduste lubamine, kui otsusekohene seadus. Talupoegadele kaitse loomiseks mõisniku omavoli vastu oli regulatiivis ettenähtud valla- ja kihelkonnakohtud. 'Iggauins' regulatiivi avaldamisega pandi alus talurahva kohtukorraldusele seadusandlisel teel ja sellega äikti algaski vallakohtu ajalugu.

Vallakohtus 'Iggauins' seaduse järel koosnes esimehest või kohtuvanemast, kes määrati mõisahärra poolt ja kahest kuni neljast kohalikkude talupoegade poolt valitud ja mõisnikust kinnitatud kohtumehes. Ametiaeg oli määramata, kohtuniku kohalt tagandati ainult süüteo korrasaamiste eest. Kohtu istumisi peeti kord igas kuus, peale selle vajaduse järel, herra käsuil. Ilma

¹⁾ Saarlamise ülevaade A. v. Gernet, 'Gesch. und System des bauerl. Agrarrachts in. d. Schl.' II raam., lk 104-110.

Tekst v. 'Ajalooline Ajaniri' 1927 aastakäik.

mõisahärra kutseta ei tohtinud kohus korrku tulla.

Vallakohtu ülesandeks oli harutada talupoegade omavahelisi tüliasi ja süütegusi, mida mõisa kodukoristus ei jõudnud talitseda¹⁾. Ilma valla-kohtu nõusolekuta ei võinud mõisnik laiska või hooletut peremeest talust välja tõsta, samuti oma talupoega-pärisvoja ära müüa. Peale selle pidi vallakohus hoolt kandma alaealiste ja nende varanduste eest, sellekohaste vöormündrite²⁾ läbi, harutama teenijate palga-asju, samuti perenemate kaebusi viimaste peale³⁾. Kohus pidi hoolt kandma, et tegu ja maksud saaks mõisale korralikult tasutud.

Iga kaebaja pidi mõisahärrale oma kaebasja ära seletama, kes siis kohtu korrku kutsus. Samuti kohtuatsus täideti pävast kinnitamisest härra poolt.

'Iggauks' sarnaneb oma vormilt ja sisult üksikute mõisnikkude poolt maksima pandud eraõigustele. Midagi olulist ta talupoegade õiguslike seisukorda ei toonud. Mõisniku distsiplinaarvõimu ei piiratud, vallakohtu koosseisu kindlaks määramine seati rippuvaks mõisniku tahtest (vallakohtu liikmed kinnitas ametisse mõisnik).

Regulatiivne ~~et~~ väline vorm võimaldas mõisnikkudele selle eraväsilist tõlgendamist. Kuigi ta ei toonud pööret talurahva õiguslike olukorra parandamise mõttes, oli ta siiski sel teel esimeseks sammuks.

§4. Liiwimaa 1804. a. talurahvaseadus⁴⁾.

Sarnane öesti talurahva seisukorrale oli Liiwimaa talurahva seisukord. Selle parandamise

¹⁾ v. 'Iggauks', peat. Vallakohtu amet ja õigus.

²⁾ vöormündrid pidid oma tegevusest vallakohtule ja mõisale aru andma.

³⁾ Teenija ei tohtinud kohta vahetada, ega peremees te^{enne} laski lasta, kui vallakohus põhjend asja üle kuuland.

⁴⁾ Saabumise ülevaade A. Tobien. "Die Agergesetz. Livlands im 19. Jahrh." I köide, II osa, lhn. 151-268.

katsed aadli algatusel õestimaal, mis olid mõju-
tatud Vene keisrivalitsuse poolt, virgutasi ka Lii-
vima mõisnike oma talurahva seisukorra paran-
damisele, mille algatus kuulub Liiwimaa riigitegelase
liiberaalse juhi Fr. v. Sieversile. 1803. a. Liiwimaa maa-
päeval Sieversi esitatud reform-kavale seisid vana-
meelsed mõisnikud ägedasti vastu. Maapäeva otsused
anti erikomitee kätte, mille liikmeteks määrati kaks
liivi maanõunikku ja kaks Vene senaatorit — lähi-
töötamisenes. 20 veebruaril 1804. a. kinnitas keiser Alex-
sander I. Liiwimaa talurahvaseaduse¹⁾ komitee poolt
esitatud kujul.

1804. a. Liiwimaa talurahvaseadus tunnistas talupo-
ja, keda mõisnik seni kui aja võis müüa, vahetada
või muul viisil vöörandada, isikuks, kes jäi maa-
külge kinnistatuks. Ilma maata ei võinud mõis-
nik talupoega enam vöörandada, samuti lai-
dati talupoja muid õigusi.

Vastavalt talurahvale antud õigustele, pandi
maksma ka uus kohtukorraldus. Esimese astme
kohtuna talupoegade omavaheliste tüli-ajade han-
tamisens ametati igasse mõisa kogukonna ehk
vallakohus.

Vallakohus²⁾ koosnes kolmest kohtumehest, kellest
üks määrati mõisahärra poolt, teine valiti peremeeste
ja kolmas sulaste poolt. Peale nende valiti kaks
kandidaati, üks peremeeste ja ~~kolmas~~^{teine} sulaste poolt,
kes pidid astuma kohtumeeste asemele, kui viimased
vabandatavail põhjusi³⁾ ei saand istungist osa võtta.

Kohtumehed ja kandidaadid vannutati kihelkonna ki-
riks. Ametikestuse aeg oli kolm aastat. Ametist
võis tagandada ja karistada halva ülespidamise
eest kihelkonnakohus.

¹⁾ Tenst I. П. С. 3. Том XXVIII. № 21. 162 all.

²⁾ v. 1804. a. L. ts. IV pt. I jagu. Talurahva kohal. kohtutest.

³⁾ vabandatavais põhjuses olid haigus, kui keegi vallakohtumestist
valiti kihelkonnakohtu kaastujaks j. t. põhjused.

Kohtu istumisi peeti kord nädalas, harilikult igal laupäeval, peale selle vajaduse järgi.

Vallakohtu kompetentsi kuulus talupoegade tsiviilnõuete ja omavaheliste tülide harutamine ja otsustamine, politseiline järevalve üleastumiste ja vähemate süütegude üle ja nende kordasaatjate karistamine.

Kriminaal süütegudest pidi vallakohus teatama kohe kihelkonnakohtule. Edasi tüliküsimuste seletamine peremeeste ja teenijate vahel, päranduse ja võlaasjade lahendamise. Kohus pidi valvama, et talupoegade kohustused mõisa vastu, mis vakuraamatuis märgitud, täpselt saaks täidetud.

Vallakohus talupoegade tüliasjade harutamisel vastava seadusenormi juurdumisel võis rajada oma otsuse kohalikele kommetele, mis kauaegse tarvitamise tagajärjel olid omandanud seaduse jõu. Asjaharutamine sündis suulikult. Tüliküsimuste ja kaebuste harutamine allus sellele kohtule, kuhu kuulus kaebalane.

Vallakohtu otsused kinnitas mõisahärra, kes võis kohtu poolt mõistetud karistust ehk rahatriahvi vähendada, kui ta ise nhe poolena asjast osa võttis, muil juhustel tal seda õigust ei olnud.

Asjade ja nõuete juures, mille hind üle viie rubla, lubati edastamine kihelkonnakohtusse, mis võis toimuda kuue nädala jooksul pärast asja otsustamist. Edastamine seistas otsuse täitmise.

1804.a. Liivimaa talurahvaseadus jättis alles mõisnikele kodukaristuse õiguse¹⁾, mida põhjendatiselega, et talupoegade taoreste kommete ja harjumuste ärahoidmiseks mõisnikku ei võidud jätta ilma igasuguse karistamisvõimuga, mis tarvilik majapidamise hääkorra hoidmiseks ja talupoegade tööle sundimiseks.

¹⁾ mõisniku kodukaristuse õigust juurati süisni kahepäevase vangistuse või 15 kepihoobiga.

35. Õestimaa 1804.a. talurahvaseadus¹⁾

Lüvimaa 1804.a. talurahvaseaduse vastuvõtmine, millega Lüvimaa aadel Õestimaa aadlist märksa ette oli jõudnud, mõjutas Õestimaa mõisnike talurahva seisukorra parandamise küsimust uuesti järvakorrale võtma. 1804.a. märtsikuu maapäeval võeti pärast ägedaid vaieldusi uus Õestimaa regulatiiv^{vastu}, mis kinnitati keisri poolt sama aasta 27 augustil.

Õestikeeles avaldati uus talurahvaseadus 1805.a. kahe osas: „Õestima Tallorahva Seadus, Moisavanne-mattest noutud ja meie Sire Keisri Herrast kinnitud 1805.aasta sees“ ja „Õestima Tallorahva Kohto-Seadus ehk Valla-Kohto Kässoramat²⁾“. Viimase järgi korraldati talurahva kohtuamtidised peamiselt samadel põhimõtetel, nagu „Iggaüns“ seaduses see ette oli nähtud.

Vallakohtus koosnes harilikult kolmest, suuremas vallas viiest kohtumehest. Kohtu esimehe määras mõisnik, kaasistujad valiti väärdelt peremest ja sulast poolt kolme aasta peale. Valitud kinnitas ametisse mõisahärra.

Kokkutulemise päevaks oli iga kuu laupäev, peale selle peeti istungeid mõisahärra käsul, tarviduse järgi.

Vallakohtule allusid kõik kaheksajad ja süütiid, mis suuremat karistust pälvisid, kui seela mõisa kodukaristus võis peale panna. Ta pidi hoolt kandma alkealiste vaestate ja nende paranduse eest sellenahaste hooldajate-vöörmündrite läbi; peremeheta jäänud talu ja varanduse, mil-lil pärijat ei olnud, pidi vallakohtus oma hoiu alla võtma, kuni uue järeltulija ilmumiseni;

¹⁾ Saabumise ülevaade H. v. Gernet „Gesch. und System des bauerl. Agrarrechts in Estl.“ Traam. lha. 113-123.

²⁾ Valla-Kohto Kässoramat leidub Rügjarhiivis.

pidi hoolt kandma kümnise-, kohtumaksude ja talupoegade viljalaeu tasumise eot; tähelepanema, et iga taluperemeis oma kohta korralikult peaks; tüli puhul teenijaid ühest perest teise asetama ehk vastastikku vahetama, kui seda tarvis; kurjadest inimestest mõisa teatama, et neid vallast ära saata; samuti mõisale teada andma, kui mõisakubjas või mõni teine sundija kellegile liiga tegid. Vallakohus pidi toimetama ühes külakupjaga varguse asjus eluurimist, mõisahärra loaga ka läbiotsimist.

Ühelgi oma kogukonna talupojal ei lubatud tüli asja pärast, mis teda ennast puutis, edasi kaevata. Teisest vallast päritud kaebaja võis aga, kui ta otsusega rahul ei olnud, asja kihelkonnakohtusse edastada. Edastaja pidi kohtule teatama, et ta otsusega rahul ei ole ja viie päeva jooksul sellens oma mõisahärralt loa nõutama. Keljateist päeva jooksul pidi ta siis kaebuse kihelkonnakohtule esitama. Jättis edasi kaebaja selle tähtaaja kasutamata, kaotas ta edastamise õiguse.

Kogukonna lüge, kes rajas vallakohtu abi oma õiguste jaluleseadmiseks, pidi asja mõisakupjale ära seletama, kes selle mõisahärrale ette kandis. Viimane kutsus külakupja läbi kohtumehed ja ajasosalised kokku, kes ise pidiid tunnistajad kaasa tooma. Olid kõik kutsutud ilmunud, algas asjaharutamine. Kaebaja ja kaebealune kutsuti kohtu ette. Kaebaja pidi täielikult ja selgesti oma kaebuse ette kandma, kaebealune ei tohtinud teda seepärast segada. Pärast kaebuse esitamist anti sõna kaebealusele, kes pidi vastama ja ütleva, mis tal enese vabandamisens ja asjaseletamisens öeldas on. Oli asi selge ja muud tõendit enam vaja ei olnud (vastastikune ülekohus), pidi kohus kõige pealt katsuma vastaseid lepitada. Ei läinud see korda, saadeti kaebaja ja kaebealune kohtutoast välja ja kohus asus asja otsustamisele kohtukäsuraamatute järel. Otsuse vaatas läbi mõisa-

härja, kes selle oma heansarvamise järelle kinnitas, alles peale selle võidi otsus täide saata.

Sel juhusel, kui asi poolte selitustest ei selgund, kahealune oma süüd eitab, pidi seda täiebaja tõenda-
ma. Kõige paremaks tõendajaks oli ausate ja korrali-
kuude eluviisidega tunnistajate tunnistus¹⁾. Kirjalikud tõen-
did vallakohtu es jõudlu ei omand, sest et talurah-
vas ja kohtumehed tol ajal kirjutada ega lugeda
ei mõistnud. Vajaduse korral kohus ühes kaheaja, ka-
healuse ja tunnistajatega vaatas üle koha, kus süütegus
aset leidnud, kui seda aja selgitamiseks leiti vaja
olevat.

Tõendamine tunnistajate läbi sündis järgmiselt:
tunnistajad asetati kahealuse ette ja kui see neid
millegiga laita ei saand, manitseti tunnistajaid²⁾ ühe
kohtumehi poolt, et nad täht väärinsid ja piddid
vandumise asemel selle kohtumehiga kätt lõõma,
sujures töotades, et kui nad valit tunnistavaad,
kohju tasuvad ja kõige valjemat karistust kannata
tahavad. Selle järel algas nende ülekuulami-
ne üksikult. Tunnistuste lahkuminekku juhtul sea-
ti tunnistajad suud suu vastu, kahtluste selgitami-
sens. Pärast seda kututi pooled sisse ja kuulati
nende juuresolekul tunnistajad veel kord üle ja
kuulati ära poolte selitused selle kohta.

Kahealune võis omalt poolt vastutunnistajaid
esitada, seda samal viisil ülekuulati, samuti võis
ta esitada vastukaebuse, kusjuures eeltähendatud
kõik võis korduda.

Peale ülekuulamise lõpetamist, kui pooled oma
viimase sõna öelnud olid, anus kohus otsuse³⁾ te-
gemisele. Pärast otsuse kinnitamist mõisahärja
poolt kuulutati see pooltele ja saadeti tema käm järel täide.

¹⁾ Kui kahe tunnistaja tunnistus, kes tuntud kui ausad ja korrali-
kuud inimesed, ühte lüäs, tuli see tõeks lugeda.

Tunnistajateks ei võinud olla sugulased, allalaadid alla 14.a., valevan-
dijad, nõdramehed, autumad, vihavaenlased j. t.

²⁾ Tunnistajaid oli harilikult kaks, et ajaviitmist ära hoida. Oli
nende tunnistus lahkuminek, jäi asi tõendamata.

³⁾ Otsus pidi saama tehtud pärast hoolikat nõupidamist kohtu-
käsirahmatu järel.

Karistustena võis vallakohtus määrata: 40 kuni 80 kepikroogi kaetud rhu peale, 5 kuni 10 kimpu¹⁾ lapsesuitsu katmata rhu peale. Ihunuktluse asemel võidi määrata ka tööd ehk rahatrahvi 1 kuni 5 rublani, mis läks vallalaena kasuks.

Võrreldes talurahva kohtukorraldust Eesti- ja Liivimaal 1804.a. seaduste järel, peab nentima, et see enimises hoopis konservatiivsem oli, kui teises. Mõisniku distsiplinaar võimu Eesti maal juirati vähem, ta võis määrata kodukaristust 30^m kepikroogi ulatuses, samuti võis ta talupreigi olma vallakohtu nõusolekuta mõisa võtta ja neid olma maata müüa, mis Liivimaal keelatud oli.

§ 6. Estimaa 1816.a. talurahvaseadus¹⁾

1804.a. Estimaa talurahvaseadus jäi Liivimaa sama aasta seadusest talurahva seisukorra parandamise mõttes märksa taha. 1805.a. riigisel Eesti maal mitmes kohas aset leidnud talurahva rahutused ja kirjanik Kotzebue²⁾ ning Tartu ülikooli professori Joh. P. G. v. Everssi³⁾ kirjutised, mis võrdlesid Estimaa uuendusi Liivimaa omaga, näitasid, et Estimaa talurahva hääns palju vähem on tehtud, kui Liivimaal ja hädasti uuendusi tarvis on, - juhtisid riigivalitsuse tähelepanu hädavajalisele Eesti talurahva seisukorra parandamise vajadusele. Selle teostamist taustasid vahepeal „Napoleoni sõjad“, mis ei lasknud valitsusel sisemiste asjadega tegemist teha. Pärast sõja lõpu 1808.a. tegi keiser uuele siseministrile vürst Kuraxinile ülesandeks Estimaa 1804.a. regulatiivi läbi

¹⁾ Saabumise ülevaade A. v. Gernet. „Gesch. und System des bauerl. Agrarrechts in Estl.“ Traam, lhr. 125-157.

²⁾ „Beslenlichkeiten über die neue Bauer-Verfassung in Estland.“

³⁾ „Provisorische Verfassung des Bauern-Standes in Estland.“

vaadata. Lähivaatamise tulemusena leiti, et see rga-
jidi puudulik on ja talupoegadele küllaldast koortset
ei taga. Järgmisel aastal antati keisri käsil Peter-
burgis „Eestimaa talurahva raskorra parandamise ko-
mittee“¹⁾. Komitee poolt Liivimaa 1804.a. talurahva sea-
duse eeskujul välja töötatud põhimõtted eritati Ees-
timaa maapäeval ja nõuti parema seaduse koosta-
mist. Eestimaa riiklikonnd oma erakorralisel ma-
päeval 1810.a. veebruaris, et vältida oma seniste laia-
liste eesõiguste kitsendamist, mida riigivalitsuse poolt
kardeti, algatas talurahva pärisõigusest vabastamise
küsimuse. Järgmisel aastal, veebruaris kooskõtulma
erakorraline maapäev töötas välja ja võttis vastu talu-
rahva vabastamise üldised põhimõtted, millised kun-
hiljem keisri poolt heaks kiideti. Uue talurahvasea-
duse eelnõu vaatas läbi keisri poolt nimetatud ja
aadli poolt valitud esitajaist koosnev segakomisjon.
Eelnõu võeti 1815.a. maapäeval lõplikul kujul vastu.
Pärast riiginõukogu ja kodifikatsioonikomisjoni poolt
lähivaatamist, kinnitati uus Eestimaa talurahvasea-
dus²⁾ keisri poolt 23 mail 1816.a. ja hakkas maksma 1817.a.

Uue seaduse järel mõisnikud loobusid õigustest
talupoja maa üle, jätsid endile aga piiramatud õi-
gused maa kohta. Seadus avaldati kahes osas:
„Eestima Tallorahva seadmissid“, mis sisaldas määrusi
uue seaduse järk-järgulise teostamise kohta, ja „Eesti-
ma Tallorahva Kässo-Ramat“, mis sisaldas talurah-
va kogukondlikku korraldust, eraõigust, politsei- ja
kohtukorraldust.

1816.a. seaduse järel Eestimaa talurahva kohtu-
korraldus reorganiseeriti³⁾. Vallakohus ja kihelkonnako-
hus endisel kujul kaotati, nende asemele kutsuti
ellu igasse kihelkonda kogukonnakohus (Mupereun
Cyg), mis oli esimeseks kohtuastmeks kõigis riide- ja
kaebeasjus talupoegade vastu.⁴⁾

¹⁾ Comité zur Verbesserung der Lage des estländischen Bauern.

²⁾ Seaduse tekst I. T. C. 3. Тоm XXXIII, № 26.277-30 all.

³⁾ A. v. Gernet. „Gesch. und System des bayerl. Agrarrechts in Estl.“
Lhr. 154.

⁴⁾ Talupoegade kaebasjus aadlisest riikide vastu aga lepitus-
instants (Vermittelungsinstanz).

Kogukonnakohtus koosnes esistujast, kes valiti riikukonvenolil kohalikekuude mõimikekuude hulgast ja kahest kaasistujast, kes omadid teatud varanduslise tsensususe, ning kohtulikult karistamata taluperemeeste seast. Viimased valiti kihelkonna talupoegade poolt järjekmiselt: igast külanonnast valiti üks kaasistuja kandidaat, viimased ühisel koosolekul valisid endi hulgast kaks kogukonnakohtu kaasistujat¹⁾. Ameti-kestvus oli kolm aastat.

Kogukonnakohtu istungid peeti kevadel 13. veebruarist kuni 23. aprillini ja nädalil Martipäevast kadripäevani. Neil päevil kohus tuli igal päeval kokku, väljaarvatud pühapäevad ja riinlised pühad. Peale selle iga kuu esimesel esmaspäeval ehk teisipäeval ja kohtu esistuja kutsel vajaduse järel ka muul ajal. Istungid peeti esistuja ehk kihelkonna pastori majas²⁾.

Kogukonnakohtu otsused koebuste ja nõuete üle hinnaga kuni 20^{ru} höherublaani olid lõplikud³⁾. Kogu asi aeti suulikul ja kaasistujate keeles, milles ka protokoll kirjutati⁴⁾.

Edastamise instantsis kogukonnakohtu otsuse pääle oli kreiskohus (Уездный Сзд). Edastaja pidi vae päeva jooksul kogukonnakohtule avaldama oma mitterahuloleku, arvatis otsuse kuulutamise päevast, aga kahe nädala jooksul esitama kreiskohule edasikaebuse. Selle tähtaja mittepridamisel kaotas edastaja oma edastamise õiguse⁵⁾.

Menetlus kogukonnakohtus sündis lühidalt, vähem tähtsad osad ülalisest kohtukorrast jäeti ära, nõuetarvad olid ainult olulised taimeused.

1) v. 1816a. ts. §§ 169, 170, 171 (H. 26. 277 all).

2) v. - " - " §§ 188, 189, 190. — — —

3) v. - " - " § 178. Esistuja, kui ta ei olnud ühel arvamisel oma kaasistujatega, võis siiski lubada kaebalusle edastamise - § 179.

4) v. - " - " § 181. Protokoll kirjutati ^{kihelkonna} pastor ehk esistuja - § 177.

5) v. - " - " § 183.

Olulised osad menetlusest, millita kogu asjandain tü-
hisens loeti, olid:

1. Nõudja pidi andma oma palve kõigi asjaolu-
de äraseletamisega vastavasse kohtuasutusse¹⁾.

2. Kostjale pidi olema saadetud kutse, millele ta
pidi andma vastuse.

3. Nõudja pidi esitama täendused oma nõude
täendused.

4. Kostjale pidi olema lubatud teine vastus ehse-
letus vaieldava asja piirides.

5. Asi pidi saama otsustatud vastavas kohtu-
amti²⁾.

Nõudja pidi andma palve määratud istungi ajans.
Kaebus kanti ette suulikul või kirjalikul kõigi asja-
olude äraseletamisega ja tunnistajate tähendamise-
ga, keda selleni kavatseti kutsuda³⁾.

Palve oluline sisu kanti protokoll, mis läbi loeti nõud-
ja juuresolekul, kes seda siis õigeks pidi tunnistama,
vastasel korral loeti protokoll mansousetuks⁴⁾.

Pärast seda kohus määras pooltele kohtusse ilmu-
mise aja⁵⁾, millest nõudjale kohe teatati. Kirjalik tea-
de esitatud nõude ja nõudja nimega saadeti mõisa-
politseile, kellele kostja allus, viimasele teatamisens,
et ta ilmeks määratud ajal kohtusse ja ühes
toons tunnistajad ehk täendid, millega ta arvab
ta vastu sõidetud nõuet annuleerida⁶⁾.

Teate viimine kogukonnakohtust mõisapolitseile
panti nõudja peale, kes oli kohustatud kohtule sel-
le üle koitungi esitama. Samal viisil kutsuti ka
tunnistajad⁷⁾.

N° 26. 279 all.

1) v. 1816.a. ts. § 384. Vastav kohtuasutis loeti kostja järgi. Puudutas
nõue kinnisvara, siis sellele kohtuasutisele, kus piirk. sees asus; ali nõudeajans
endolipung, - senna, kus maa asus; - teenistuslipung, - kus piirk. see tähta tuli.

2) v. 1816.a. ts. §§ 440, 442.

3) v. - " - " §§ 443, 445.

4) v. - " - " § 444.

5) v. - " - " § 454. Tähtajad määratisele järele, kuidas elukoht,
aastaaeg, majapidam. toiminguol ja sama asja
omadus lubas.

6) v. - " - " § 446.

7) v. - " - " §§ 447, 448.

Oliid nõudja ja kostja ühes oma tunnustajatega määratud ajaks ilmunud, algas ajaharutamine. Kõige pealt kutsuti ette nõudja, talle loeti veel ta palve ette, mis juures lubati talle aja sse muutmata kinnitada seda nute ja täielikkumate andmetega, ning nimetada uusi tunnustajaid, kes tal aga kaasa pidid olema. Täiendus kanti protokollis, mis ta kuuldis läbi loeti. Leidis ta selle õige olevat, pidi ta nohtutaast välja astuma¹⁾.

Selle järgi kutsuti kohtu ette kostja, kellele loeti ta vastu antud nõue ette ja näidati sellele juurdeliseatud dokumente, kui need oli ja loeti läbi. Mis talle arusaamata, seletati misonal ära. Pärast seda kõin kostjast esitatud vastuväited, kui ka tunnustajate nimed, keda ta kaasa oli toonud, samuti kirjeldatud asjapuutuvad dokumendid sõnasõnalt kanti protokollis.

Kostja vastused ja vastuväited pidid selged olema, neist pidi nähtuma, millega ta nõus on ja millele vastu vaidleb. Vastunõue kostja poolt lubati sel juhul, kui see puudutas sama vaidlusalust asja²⁾.

Pärast mõlemi poole seletuste ja eritiste ärakuulamist kohus pidi jündma ilma igasuguse survetta pooli lepitada. Läns lepitus korral, siis see vajaliste tingimustega kanti protokollis, loeti kumbagile poolele ette, ja kui need seda kinnitavad, siis kõgu tülisasi lõpetati. Mõlemad pooled pidid nelja näidala jooknul võrdsest kohtukulud maksma, kui nad se teisiti ei leppond ja tunnustajatele nende nõudmise järel tam maksma, mida kohus võis normeerida³⁾.

Ei läind lepitus korral, siis kohus nõndis pooltelt mõlemapoolsed täendid, mille esitamises määrati tähtaeg⁴⁾, mida aga pooled võisid esitada ka kohe⁵⁾.

Kohus oli õigustatud ajakäigu kestousel vajaduse

1) v. 1816.a. ts. § 457. (N. 26. 279 all).

2) v. — " — " § § 458, 459. — " —

3) v. — " — " § § 460, 461. — " —

4) Täendid jagati nelja pealiiki: 1) kirjeldatud dokumendid, 2) tunnustajad, 3) tülisaja ulvaatamine kohtu peal, 4) nõudja ehk kostja vanne.

5) kohus võis määrata, missuguste täenditega aja tuleb täendada, kuid mitte enne täpselt tülisaja kindlasegemist.

korral asja selgitamiseks pooltelt selitusi nõudma ja neid küsitlema¹⁾.

Kui nõuet tõendati ehk ümberlükati kirjaliselt to- kumentidega, siis nõudja kui ka kostja pidid neid esita- ma originaalis ehk tõendatud äranähtas. Kui tõendati aga tunnistajatega, siis mõlemad pooled pidid oma tun- nistajad nimetama ja esitama ühel ajal ja ka lü- hidalt selitama, mida igalt tunnistajalt tuleb küsi- da²⁾.

Kohtu es kuulati üle varemalt enne nõudja, siis kostja tunnistajad³⁾. Kahe ansa tunnistaja ühti- minevad selitused loeti küllaldasens tõendaks, kusjuu- res need pidid põhjenema isiklike kogemustele. Küsi- mused, vastused ja tunnistajate selitused kirjutati võimalikult ja asjale vastavalt sõnasõnalt protokolli⁴⁾.

Vajaduse korral asja tõenduseks kohus kas terves koosseisus või osaliselt loks vhes pooltega koha peale, kus tulise asus. Tõendaja oli kohustatud siis kohtu- le näitama, mida ta kavatses tõendada ehk ümber- lükata. Selle juurde võisid pooled kui ka kohus kutuda eksperte. Kohapeal koostati tulemustest protokoll⁵⁾.

Lõpuks, kui ei olnud muid tõendusi, ehk need osutusid mitterüllaldasens, lubati kohtu äranäge- mise järele vüa nõudjat täiendavale, aga kostjat juhvastavale vandeale. Vannet arvati ainult jaoale tõenduse est. Vannet võisid üksteiselt nõuda nõud- ja kui ka kostja⁶⁾.

Pärast tõenduste ära kuulamist või läbivaata- mist kohus kuulutas asja lõpetatuseks⁷⁾ ja asus otsu- se tegemisele, mis tehti „Reiseliuku Kõrguse“ nimel. Lõp- sid otsustamise juures kohtumeeste arvamised lahku, otsustati asi häälteenamusega, kusjuures noorem kaasistuja (kes valimisel teisest hääli vähem sai) an- dis oma hääli kõige enne, selle järel vanem kaasistu- ja ja lõpuks eeststija⁸⁾.

1) v. 1816.a. ts. §§ 463, 464, 465. (A. 26. 279 all).

2) v. — — — §§ 466, 467.

3) tunnistajates ei võinud olla: mees ega naine vhteise vanus ega vasts, vanemad ja lapsed, vennad ja õed ega teised sugulased, väljaarvatud juhused, kui tunnistajad mõlema poolle sugulased olid; valevandu- jad, hullud, nõrgamõistuslised ja allealsed — § 473.

4) v. 1816.a. ts. §§ 468, 470, 471, 472.

5) v. — — — § 479.

6) v. — — — § 480.

7) Pooltelt enam mingisug. tõendusi ega selitusi ei võetud, kui mitte keegi ei tõendanud, et asjaolud, mis ta soovib ette tuua, talle varem olid teadmata, ehk ta ei võinud varem ette tuua — § 481.

8) v. 1816.a. ts. §§ 481, 482, 484.

Sel viisil tehtud otsus kirjutati ühes tähtsamate lisadega protokolli, kirjutati alla esistujast, kinnitati protokoll kirjutaja poolt ja loeti siis pooltele ette. Ei olnud see kohe võimalik, määrati sellises päev, mil pooled pidid tulema otsust kuulama¹⁾.

Kohtu²⁾ poolt pidid pooled tasuma kohtu määramise järel³⁾.

Kohus oli kohustatud otsuse kuulutamisel pooltele selgitama edastamise korra. Edastamise puhul otsuse täitmine siistati kuni asja otsustamiseni kõrgemas instantsis. Edastaja pidi kinnitama kas vanolega, ehk selle asemel kvittingiga, et ta annab edasikaebuse motte jonnii pärast, vaid et ta on veendunud oma õiguses. Edasikaebus lubati ainult samase otsuse peale, millega täiesti ja lõplikult asi otsustati⁴⁾.

Edastajale anti äranägi protokollist, mis sisaldas täenduse, et ta alustas edastamist seaduslisel ajal ja vastavas korras. Vastaspooltele teatati sellest kohaliku politsei kaudu, kuhu edastaja ise oli kohustatud kutselehe toimetama. Ei olnud tähtaja viimasel päeval, mis edastamise jaoks määratud, kriisakohtus istungit, võis edastaja anda edasikaebuse kas samale kogukonnakohtu esistujale, ehk ta äraolikul ühele ülemnõukogu esistujale. Kui seaduslisel ajal edastamist ei alustatud, ehk seda tüliasia vähese väärtuse tõttu ei lubatud, astus kohus oma otsuse täitmisele, mille ta vajaduse korral võis volitada politseile⁵⁾.

1816.a. seaduse kohtukorralduse osas⁶⁾ oli küll määratud, et õesti talupoega karistatakse ainult kohtuotsuse põhjal, seaduse järel, kuid teisest küljest mõisniku distsiplinaarvõim jäi alles, mille alusel mõisahärra võis oma teenistuses ja mõisatois olevaid talupoegi karistada, mehi kuni 15 kepihoobini, naisi, vanu ja nõrgarehalisi kuni 30 viitahoobini⁷⁾.

1) v. 1816. a. ts. § 485.

2) v. - " - " § 488.

3) v. - " - " §§ 489, 490, 492.

4) v. - " - " §§ 491, 493, 494.

5) v. - " - " § 6.

6) H. Kruus. "Õesti Ajalugu kõige uuemal ajal" I. lhek. 70.

§ 7. Liiwimaa 1819. a. talurahvaseadus¹⁾.

Rahulolematust Liiwimaa 1804. a. talurahvaseadusega ning talurahva pärisorjusest vabastamine Eesti- ja Kuramaal (1817.) andnud tõuke Liiwimaa talurahva vabastamisküsimuse harutusele võtmiseks, mis ametlicult 1818. a. juuni kuu maapäeval Tartu kreisiseadlik Samson von Himmelstierna algatusel päevakorda võeti. Küsimus tikitas maapäeval ägedad vaieldusi, otsustavaks sejuures onutus eelkõige kindralkuberneri marmii Paulucci energilise eninemine, kes nõudis, et Liiwimaa aadel vabastaks oma talupojad pärisorjusest, nagu see Eesti- ja Kuramaal oli sündinud. Maapäev otsustas küsimuse jäetavalt. Reformi eelnõu anti maapäeva poolt valitud ja keisri poolt kinnitatud komisjonile läbitöötamiseks. Detsembrikuus võttis maapäev uue seaduseelnõu vastu, mis sisaldas üldiselt samu põhimõtteid, mis olid maksma pandud 1816. a. Eesti- ja Kuramaa talurahva vabastamise seaduses, mõningate eranditega seaduse teostamise, talurahva kogukonna- ning kohtukorralduse alal. Pärast riiginõukogu poolt läbivaatamist kinnitas keiser uue Liiwimaa talurahvaseaduse²⁾ 26 märtsil 1819. a.

Seadus pandi maksma mõningate muudatustega ka Saaremaa kohta sealse riiginõukonna soovil³⁾. Seadus tõlgiti eesti⁴⁾ ja leetikeelse ning hakkas maksma 1820 aastal. Koosneb kolmest osast: 1) Seaduse üldised põhimõtted ja määrused teostamise kohta, 2) talurahva kogukonna- ja ametasutiste korraldus, 3) ametasutiste asjaajamise kord, talurahva eraõigus ja politseikorraldus.

1819. a. Liiwimaa talurahvaseadus andis kindlad normid talurahva kohtuasutiste struktuurile ja tegevusele.

Esimeseks talurahva kohtuasutimiseks kõigis triivilasjus ja politsei määrustest vabastumise asjus jäi

¹⁾ Saabumise ülevaade A. Tabien „Die Agrargesetzgebung Livlands im 19. Jahrhundert“, I köide, lhn. 339-372.

²⁾ Tekst T. T. C. B., II köide XXXVI. № 27. 734, 35, 36 all.

³⁾ Vastav maapäeva otsus tehti Saaremaa maapäeval Kuresaare 1818. a. detsembris (v. A. Tabien „Die Agrargesetz. Livl. im 19. Jahrh.“, I köide, lhn. 367).

⁴⁾ Leetikeelse nimetus - „Livlandische Tallorahva Seadus“.

vallakohus, mis pidi olema iga ehk mitmes ühinend moisas, mis ühe kogukonna moodustasid¹⁾.

Vallakohus koosnes esistujast ja kahest kaasistujast. Esimene valiti kogukonna järeleoste seast, viimased kõi- gi kogukonna liigeti hulgas. Kogukonnas, kus mees- hingede arv ulatas 500ⁿⁱ 750ⁿⁱ, vallakohus pidi koos- nema kolmest kaasistujast peale esistuja; oli aga kog- konnas üle 1000de meeshinge, siis neljast kaasistujast peale esistuja. Valitud võis saada iga laitmata kogukonna liige, kes kahekskümmendvõis aastat vana oli²⁾.

Kogukond valis iga kohtumehe kohale kolm kandi- daati ja esitas need mõisavalitsusele kiinnitamiseks. Viimane võis esimesel korral kõik tagasi lükata, teist- korralse esitamise järelle pidi ta aga ühe esitatut kiin- nitama. Valimine toimus iga kolme aasta tagant³⁾.

Iga vallakohtu juurde valiti kaks substituenti (abimeest) kes nooremate kaasistujatena pidid kaasistujate aset täht- ma neil juhusel kui viimased kas haiguse või muu põhjuse tõttu ei võinud ametisse ilmuda⁴⁾.

Sel juhusel, kui ükski kohtuliigetest ei osanud kir- jutada ega arvet pidada, kogukond pidi määra- ma kirjutaja, kelle ülesandeks oli kohtu menetluse pro- tokolleerimine ja nõuetavate raportide ning aruannete valmistamine⁵⁾.

Üks kohtuliigetest pidi alati mõisas olema kohtulm- kuude käskude vastuvõtmiseks ja sideme pidajaks kohtu ja mõisavalitsuse vahel⁶⁾.

Kohtuistungid peeti üks kord nädalas, igal laupäe- val, mõisas sellens eriti seatud ruumis. Peale selle vajaduse järel⁷⁾.

Vallakohtu ülesanded olid õige laialised, talle kuulus kogukonna talupoegade trivülnõuete harutamine, molle suhtes ta otsused kuni 5 rublani olid lõplikud; kui poliitseilise instantsi ta pidi hoolitsema rahu ja korra eest kogukonnas; toimetama eluurimisi ülemusel ka-

1) 1819. a. ts. § 97. (N. 27.735 all).

2) mõisniku tunistuses olevaid talupoegi võidi valida ainult mõis- niku nõusolekul - § 99.

3) 1819. a. ts. §§ 107 (Valitud kohtumehed vannutati kirikus), 98, 99, 100, 101, 104.

4) - " - " § 108.

5) - " - " § 112.

6) - " - " § 114.

7) - " - " §§ 115, ~~117, 118~~.

sul ehk eraiskute kaebuse järgi; pidi hooldama teede korrashoiu ja piirimägede eest; valitsema kogukonna kassat, magasiat; hoolt kandma vaestlaste ja vaeste toitmise eest; pidi koostama iga kolme aasta tagant erilise vormi järel kogukonna sündumite ja surnute nimekirjad, mille järgi nõuti rügemasse, rekruteid ja muude kohustuste täitmist; pidi korjama kõik rügi- ja kogukondlike maksud ja vastutama kõigi kogukondlike ja üldteenistuste täpse täitmise eest¹⁾.

Edastamise instantsiks vallakohtu otsuste peale oli kihelkonnakohus, mis koosnes esimestest mõisnikust ja kolmest kaasistujast taluperemest ehk rentmehedest²⁾.

Menetlus kõigis asjus, mis vallakohtule allusid, pidi sündima kindlas järjekorras, võimaliku lühidusega, seejuures kinnipidades korrast, millest olenev asja otsustamine. Tsiviil-asjus kohus peale erandiliste juhuste ei asunud omal algatusel asja otsustamisele, vaid see pidi tulema väljaspoolt³⁾. Seejuures oli nõutav sama kord menetluse käigus, nagu seda 1816.a. seaduse järel eestimaa kogukonnakohtute juures nägime.

Asi aeti suusõnal ja lihtsahva keeles, milles ka protokolliid kirjutati⁴⁾. Otsus tehti hääletamusega, kusjuures noorem kaasistuja pidi oma hääle kõige enne andma, siis järgmine talle, lõpuks esistuja. Otsustamist pidiid osa võtma kõik liikmed; kui neid üle kolme oli, siis vähemalt kolm. Esistuja oli kohustatud enne otsuse täitmist selle ehitama mõisa- valitsusele kinnitamisele.

Otsus kirjutati ühes tähtsamate lisadega protokolli, millele kohtumehed alla kirjutasid, kirjaoskamatuse korral aga kolm risti alla tegid, mille tõelikkust kinnitas protokollikirjutaja. Otsus pidi selgesti väljendatud olema ja sisaldama tähtsaj, mille jaoksul ta täide viiakse⁵⁾.

¹⁾ 1819.a. ts. §§ 116, 117, 118.

²⁾ kihelk. kohtu ringkonda kuulusid mitu kihelkonda, (2-5).

³⁾ 1819.a. ts. § 126. Nõudja ja kostja pidiid ilmuma isiklikult, väljaarva-

⁴⁾ - " - § 113. [tuel vähem tähtsad juhused. Mõisnik oma kaebusi võis esitada volinike kaudu - §§ 210, 211.

Protokollis pidi olema märgitud koostanud kohtumehete arv, poolte nimed, nõue ehk tüliari, järgnes otsus ja mõisniku kinnitav märkus. Vormaalse protokolli pidamist vallakohtult ei nõutud.

⁵⁾ 1819a. ts. §§ 208, 209, 212, 215, 305, 306, 309.

Kui üks pooltest ei olnud otsusega rahul ja nõude hind ületas 5 rubla hõbedat, siis ta pidi kuulutama oma mitterahulolekut esimesel laupäeval pärast otsuse kuulutamist ja andma edasikaebuse pärast sellens loasaamist ja tunnistuste väljaandmist kahesa päeva jooksul kihelkonnakohtule, mille notari¹⁾ oli kohustatud protokolllima, kui colastarnise päeval istungit ei olnud²⁾.

1819.a. Liivimaa talurahvasaadus laiendas mõisniku distsiplinaarvõimu. 1804.a. seaduse järel olid taluperemehed mõisniku kodukaristuse alt täiesti vabad, 1819.a. seadus aga laiendas selle ka taluperemeste peale, kui nad mõisatöös olid. Vaatamata sellele, peab rentima, et 1819.a. seadusega rajati talurahva kohtukorraldusele kindel alus, mis peajoonis säilis ka hilisemates Liivimaa talurahva agraarolude korraldamise seadustes.

¹⁾ kihelkonnakohtu kirjutaja.

²⁾ 1819.a. ts. § 213.

Märkus: 1816.a. ja 1819.a. seaduste alusel tegutsenud talurahva kohtuamtsite tegevuse kohta leidub juba arhiivalseid andmeid kohtu protokolliiraamatutest, mis tolleaegse kohtu iseloomustamiseks huvitavat materjali sisaldavad.

(Lähemalt lisas).

III.

Vallakohtu korraldus XIX sajandi kesk-
agraarreformide ajajärgul.

§8. Liivimaa 1849.a. talurahvasaadus¹⁾.

Talurahva tulunduslik seisukord pärast päris-
õiguse kaotamist, - raske tiarendi ja maksude taga-
järgel, mida mõisnikkond, kes nüüd kogu maa ju-
mees oli, vabalõpingu alusel alatas oma heansar-
vamise järel suurendas, - üha halvenes.

Kui aastati jooksul ilmestus, et talurahva vaesu-
mine ja viletsus püüab ka mõisa sissetulekuid, sai
mõisnikkonnas talurahva seisukorra parandami-
senüsmus aktuaalseks. Tunnistati vajalikuks
valitsvat olukorda seadusandlisel teel paranda-
da. 1841.a. Liivimaa maapäeval algatati seni-
se talurahvasaaduse muutmise küsimus, millele
tõuke andis samal aastal Liivimaal aset lei-
nud talurahva rahutused, viljakalduse ja üldise ra-
hukolematuse tagajärgel. Agaramatiks agraarühen-
duste eestvõitlejainks olid aadli vabameelsed tegela-
sed Hamilkar von Fölkersahm ja maanõunik Reinhold
von Samson. Viimaste soovitusel moodustati Peterbur-
gis keisri käsuga 1846.a. uue agraarprojenti välja töö-
tamiseks, komitee Liivimaa talupoegade elukorra kor-
raldamiseks²⁾, mille liikmeiks määrati valitsuse poolt
H. v. Fölkersahm ja R. v. Samson. Komitee poolt
kokku seatud reform-elnõu tuli harutusele Liivi-
maa 1847.a. erakorralisel maapäeval, kus ta ka
vastu võeti. Uus seadus³⁾ kinnitati keisri poolt 9.

¹⁾ Saabumise ülevaade A. Föbieni, „Die Agrargesetz. Livlands
im 19. Jahrhundert“. II köide, lhn. 39-198.

²⁾ nimetati samal aastal „Läänemere-maade komiteeks“
ümber. (H. Krums, „Besti ajal. kõige uuemal ajal“ I. lhn. 182).

³⁾ Tekst II. II. C. 3. Точн XXIV, orig. I. № 23.385 all.

juulil 1849.a. ja ^{hakkas} ~~pand~~ maksma järgmise aasta sügisel, esialgu kuues aastaks.

Uue seadusega peaaegjalikult taheti kindlustada talurahva majanduslist alust¹⁾. Kohtukorraldus üldiselt jäi endisele alusele. Esimese, talurahva kohtuastmena kõigis triviil- ja poliitsilises asjus ning haldusalal jätkas oma tegevust vallakohus senises suunas, kuigi mõned muudatused ette võeti. Vallakohus nähti ette igas mõisas ehk mitmes ühinenud mõisas, mis ühe valla moodustasid; talle allusid kõik valla kogukonna liikmed, ka need, kes mõisniku teenistuses olid. Otsused allusid endiselt mõisniku kinnitamisele²⁾.

Kohtu koosseis jäi samamuguseks, nagu see 1819.a. seaduses oli ette nähtud, muudatus sünjures oli selles, et valdades, kus üks neljandik kogukonna liikmetest olid õigehubised, tuli valida üks kaasistuja ja ja substituit nende seast, oli aga õigehubisi pool ehk rohkem, valiti peale selle ka esistuja nende seast³⁾.

Istungid peeti kord nädalas, mõisa hooil, sellens eraldatud kohas. Peale selle peeti istungid tarviduse järgi, kui mõisavalitsus tunnistas selle vajalikuks⁴⁾.

Oma rohkete ülesannete edukamaks täitmiseks poliitsilise järelevalve alal kaasistujad jagand kogukonna kahte jakku, nii et iga jagu sisis ühe kaasistuja järelevalve all. Nendes juhtuvatist korratustest pidid kaasistujad esimesel istungil teatama⁵⁾.

Igal vallakohtul pidi olema pitsat Vene riigi vapi kujutusega, mille ümber pidi olema mõisa nimetus, kus vallakohus asutatud⁶⁾.

¹⁾ Kindlustati suurem osa talumaad talurahvale ja soodustati raharenti ja talumaade müüki.

²⁾ Mõisavalitsusel oli õigus seistada vallakohtu otsuseid, tunnistas des need seaduse vastasteks, ehk mitte vastavaks oma shtidele, neid seda omal riiskol ja vastutusel. Asja otsustas siis kohelkonnakohus - § 671.

³⁾ v. 1849.a. ts. §§ 367, 368.

⁴⁾ v. - " - " § 386.

⁵⁾ v. - " - " §§ 387, 660.

⁶⁾ v. - " - " § 390.

Järevalve vallakohtu tegevuse üle kuulus kihelkonna-kohtule, kuhu endisel viisil edasikaebused vallakohtu otsuste peale anti.

Menetlus toimus samas järjekorras, nagu see 1819.a. seaduse järel oli. Otsuse kuulutamise juures valla-kohtus pidi pooltele ära seletama edastamise korra ja neid informeerima selle mittepidamise kahjuliku-dest järeldustest, kui edasikaebus asja väärtuse järe-le oli lubatud¹⁾.

Mõisniku distsiplinaarvõim jäi samal kujul jüsmma, nagu see eelmises seaduses lubatud oli.

§ 9. Eestimaa 1856.a. talurahvaseadus²⁾.

Eestimaa rüütlikond võttis juba 1839.a. maapäe-val-samasuguste mõjurite survel, mis Liivimaal põh-justasid talurahva seisukorra reformeerimise — 1816.a. talurahvaseaduse muutmise küsimuse kõne alla. Uue talurahvaseaduse väljaandmine aga viibis kaua. Küsimus oli harutada mitmes rüütlikonna poolt asutatud komisjonis ja samuti maapäevadel. Lõp-puks Läänemere-maade komitee töötas välja Eestimaa talurahvaseaduse uuendamise põhijooned, mis keisri poolt kinnitati 1846. aastal. Pärast küsimuse haruta-mist mitmel maapäeval ja paljudes komisjonides eelnõu³⁾ kinnitati keiser Aleksander II poolt 5 juulil 1856.a. ja hakkas maksma 1858.a. kevadel.

Kohtukorraldus 1856.a. seaduse järel peajoon-tes jäi muutmata. Esimeseks talurahva kohtuast-meks nii tsiviil- kui kriminaalasjus jäi kihelkonna-kohtus (1816.a. seaduse järel kogukommarkohus), mille at-

¹⁾ v. 1849.a. ts. § 831. — Edastajale anti trükitud exemplar sea-duse nendest paragrafidest, milles oli seletatud edastam. kord-§ 938.

²⁾ Saabumise ülevaade H. v. Gernet. „Gesch. und System des bauerl. Agrarrechts in Estl.“, II raam., lhn. 185-261.

³⁾ Text- & v. Bodisco. „Die Estländische Bauer-Verordnung vom 5 Juli 1856.“

Saaremaal mansis 1819.a. Liiwimaa Talurahvaseadus. 1865.a. seadusega täiendati 1819.a. seadust, kus juures tühistati ja muudeti sellest ümmeud paragrafid. Kohtukorraldus jäi aga samasugusens, nagu seola 1819.a. Liiwimaa talurahvaseadus ette kirjutas.

IV.

Vallakohtu korraldus Baltimaade Vallakogukonna seaduse ja kohtute venestamise reformi järel.

§ 11. 1866.a. Vallakogukonna seadus¹⁾.

Seniste talurahvaseaduste alusel, alates 1816.a. ja 1819.a. seadustega allus talurahva kogukondlike korraldus mõisahärra järelevalvele ja eestkostele alla. Kogukond võis kokku tulla ainult mõisavalitsuse loal, samuti kogukonna ametiste atmsed kuulurid enne jõesse astumist mõisahärra kinnitamisele.

Täiendatud asjaolu oli suurens taristuseks valda omavalitsuse isetegevuse väljaarenemisele, mis tekitas talurahva keskel rahulolematust. Riigivalitsus, kelle tähelepanu seesuguse elaloornuliku olukorra järele oli juhitud, algatas 1865.a. kevadel Baltimaade uue vallakogukonna seaduse loomise küsimuse, see juures nõudes, et talurahva omavalitsus mõisa eestkostele alt vabastataks.

Asja edenemisele avaldas mõju Vene talurahva pärisorjusest vabastamine 1861.a., millega vihtlasi anti talurahvale võrrelemisi avar kogukondlike omavalitsus. Kohalikud riigikonnad pidid igaüks omaette vastavad seaduseelnõud välja töötama, mida ka tehti. Nende eelnõude põhjal seati kindral-kuberneri kantseleis üldine eelnõu Baltimaade

¹⁾ Saabumise ülevaade - A. Fabien. „Die Agrargesetz. Livland im 19. Jahrhundert.“ II köide, lhn. 289-301.

jaoks kokku, mille kindralkuberner kehtvalitsusele saatis. Uus vallakohtumise seadus¹⁾ kõigi Baltimaade kohta kinnitati keisri poolt 19 veebruaril 1866.a. Astus jõusse sama aasta 1. oktoobrist.

Uue seaduse järel läksid politsei- ja administratiivsed ülesanded vallakohtult (Lüüvimaal) vallavanemale, vallakohtule jäid ainult kohtulised toimetused.

Vallakohtu korraldus jäi peaaegselt samadele alustele, nagu see 1860.a. Lüüvimaal talurahva seaduse järel oli²⁾, millega ühtlustati ka Eestimaa talurahva kohtukorraldus³⁾.

Kohtu esistuja tähtsust ja võimu suurendati, nii jäid istungid tema määrata, oli otsene järelevalvaja kaasistujate teguviisi üle⁴⁾. Samuti täiendati protokollide koostamise reegleid, mille järgi pidi olema tehendatud istungi kuupäev ja koht, koosolnud ja mitteolnud kohtuliikmed. Iga haritusel olev asi pidi saama erilise järjekorra numbri, igal aastal eraldi⁵⁾. Protokollide pidid alla kirjutama kõik koosolnud liikmed⁶⁾ ja protokollikirjutaja, pidi olema tehendatud, kas istung oli harilik ehk erakorraline⁷⁾, viimasel juhul ka kokkukutsumise põhjus⁸⁾.

Vallakohtu tegevuse kohta 1866.a. seaduse alusel leidub rohkeid arhivaalseid andmeid, peaaegselt vallakohtu protokolliraamatutest⁹⁾, millised peidavad omaette huvitava läbilõike tolleajast talurahva kohtuasjust ja näitavad, kuidas vallakohus nende lahendamiseks hakkama sai. /Lähemalt lisas/

1) Текст - В. В. Пентерн. „Собрание Узак. о кривых Типо. удепуну“ III.

2) v. 1866.a. k.s. § 25.

3) Vallakohus moodustati 1860.a. l.t. §§ 325, 328 ja 337 alusel.

4) v. 1866.a. k.s. §§ 3, 8.

5) v. - - - § 11, 12.

6) mittekirjasaajad tegid kolm risti, mille alla protokollikirjutaja kirjutas nende nimed - § 13.

7) kui asja ei saadud otsustada harilikul istungil, siis määrati sellene erakorraline istung - § 5.

8) v. 1866.a. k.s. § 18.

§ 12. 1889. a. seadus Baltimaade kohtute ümberkorraldamise kohta¹⁾.

Juba 1866. a. Baltimaade vallakogukonna seaduses (§ 25) oli tähendatud, et senine kohtukorraldus jäis miksina, kuni uus kohtukorralduse seadus avaldatakse. Uus seadus talurahva kohtuametiste ümberkorraldamise kohta kinnitati keisri poolt 9. juunil 1889. aastal²⁾.

Kihelkonna- ja kreiskohtud kaotati ära. Vallakohus jäi jümsma, kuid muudeti ta kohtuajaldamise korda ja suurendati võimupiiri territoriaalset ulatust. Talurahva teise astme kohtuna asutati ülemtalurahva kohtud, mille esistuja kinnitati ametisse kohtuministri poolt, kuna kaks kaasistujat liiget kutsuti korraldamööda vallakohtu esistujate seast³⁾.

Uue seaduse järel vallakohtu jaoskonna moodustas üks ehk mitu valda ja mõisa, mille talumaadest vald arutatud sai. Vallakohtu jaoskondade arvu ja piirid igas maakonnas määras ära vastav Rahuksogu, kusjuures kohtu-jaoskonna oneeshingede arv ei võinud olla alla tuhande ja mitte üle kahe tuhande, ning kaugemate elukohtade kaugus kohtu asukohest üle 12 versta. Valdaole ühendamise juures oliti kohtu-jaoskonda jüüti hoiduda nende tükeldamisest⁴⁾.

Vallakohus 1889. a. seaduse järel koosnes kohtu esimehest, kaasistujatist ja nende kandidaatidest. Kohtumeeste ja kandidaatide arvu määras ära vallavolikogu ehk ühendatud volikogude koosolek, kui kohtu-jaoskonnas mitu valda oli. Kohtumehi jüidi vähemalt neli olema. Ühendatud volikogude koosolek määras ära ka igast vallast valitavate kohtumestide arvu⁵⁾.

1) Kest-B. E. Peurex. „Сборник Узак. о губернах Пруссия. 1889 г.“. III.

2) 1889. a. seadusega pandi Baltimaal maksma Vene kohtud.

3) v. 1889. a. s. §§ 27, 29.

4) v. — — — §§ 1, 2, 4 (Волоконовъ Губерн. удеб.).

5) v. — — — § 7.

Kohtumehed ja kandidaadid valiti kinnisel hääletusel valla täiskogu poolt kolme aasta peale, vallakogukonna liigetest, kes kahekümmeaastat vana, ristiusku ja kes kohalikus keeles lugeda ja kirjutada oskasid¹⁾. Oli kohtuajakonnas neljandik või pool õigeuslised, siis pidi selle järel ka neljandik või pool kohtumestest nende seast valitud saama²⁾.

Vallakohtu liikmed valisid ise endi seast kolme aasta peale kohtu esistuja³⁾, kelleks arnult talukoha pärisomanik ehk selle rentnik (kirjaliku lepingu järel vähemalt kune aasta peale), võis saada valitud⁴⁾.

Kohtumehu amet oli sunduslik, samuti nagu teised kogukonna ametid, valimistest ära ütelda oli võimalik ainult seaduses ettenähtud põhjustel⁵⁾.

Valitud kohtumehed kinnitati ametisse vastava Rahukogu poolt. Enne ametisse astumist vannutati kõik kohtuliikmed oma usu karmete järel⁶⁾.

Kandidaadid pidid täitma kohtumeste kohuseid viimaste haiguse, ajutise puudumise või tagandamise puhul. Suri keegi kohtuliigetest enne ametiaja lõppu või oli sunnitud ametist lahkuma, astus vanem kandidaat (kes kõige rohkem hääli saanud) asemele, mille üle Rahukogule teade saadeti⁷⁾.

Protokollide kirjutamine ja üldse vallakohtu kirjalik ajajamine pandi vallakirjutaja peale. Vajaduse korral vallakohtu nõudmise järel volikogu valis eraldi kirjutaja kohtu jaoks, kelles võis olla täisealine mees, kes venekeelt rääkis ja laskmata ülespidamisega oli⁸⁾.

1) Valitud ei võinud saada: kes eeluuringute ehk kohtu all kuritegude ehk üleastumiste pärast, kohtu poolt karistatud türmi ehk raskeima karistusega; kes krimm. kohtu otsuse järel amnestist tagandatud, kolme aasta jooksul pärast tagandamist; maksijõuetuse tunnustatud võlgurid; väljamaalased. - § 8.

2) 1889.a.s. § 9.

3) Esistuja avas ja lõpetas istungi, juhtis kohtutegemist ja valvas istungil heakorra üle. Tema poolt määrati kõik, kellel oli õigus osavõtta asja seletamisest (§ 25). Esistuja teenistuses olis kaandis vastavalt määrat - § 51.

4) 1889.a.s. § 10; 5) Seadusl. äraütlem. põhjusteks olid: haigus; üle 60a. vanadus; hooldamise amet; kui elmised 3.a. selles ametis oli olnud - § 12.

6) 1889.a.s. §§ 13, 14.

7) - " - § 15.

8) - " - §§ 16, 17.

Kohtu istungid peeti vallamajas, ükskorol nädalas, päevadel, mis määratud vallakohtu poolt igal aastal detsembri kuus eelseva aasta jaoks. Kohtu esistuja vajaduse korral võis määrata erakorralised istungid. Teated istungi päeva ja koha¹⁾ üle pandi kõigis valla-kohtu jaoks valla majades välja ja teatati sellest Rahukogule²⁾.

Kohtu istungil pidi vähemalt kolm kohtumest ole-
ma, esimes kaasa arvatud. Kohtumus, kes haiguse
või mõne muu vabandava põhjuse tõttu istungist ei
saanud osa võtta, pidi aegsasti sellest kohtu esistujale
teate saatma, et see vajaduse korral kandidaadi saaks
asemele kutsuda. Kohtu esistuja juundumisel või
tagandamise korral pidi kohtumised valima endi
keskelt ajutise esistuja³⁾.

Varmitselt vallakohtu kompetentsi kuuluvad nõuel-
mised valla kogukonna liigete vahel⁴⁾. Sisuliselt val-
lakohtule alluvad triivil asjust: 1) nõuded liikuva va-
randuse, kohustuste ja lepingute üle, hinnaga kuni
100 rublani, 2) kahjustan nõuded kuni 100 rublani,
3) valla piirides rikutud valduse ja servitundi õiguse
endistamine, ühe aasta jooksul, arvates riksumise
momendist. Peale selle päranduse- ja hooldamise
asjad⁵⁾.

Kriminaal asjadest vähemad süüteo, nagu ava-
liku korra ja rahu riksumised, omavoli, rasked
teotused, vähemad vargused, petmised j. t., mida ka-
ristati rahatraviriga ehk arestiga⁶⁾.

Menetlus vallakohtus toimus avalikult ja suulikult⁷⁾,
ning kohaliku rahva kules.

Edasikaebused vallakohtu otsuste peale anti ülemtalarahva-
kohtule⁸⁾.

1) istungid peeti tarviduse korral mitte ainult vallas, vaid ka teistes, mis kuuluvad ühte kohtu jaoks.

2) 1889. a. s. § § 18, 19, 20.

3) - " - § § 21, 22, 23.

4) vallakohtule alluvad mõisnikud, amet-
nikud, j. t. - § 71.

5) 1889. a. s. § 70.

6) 1889. a. s. § 361.

7) - " - § 91.

8) - " - § 27. - Viimaste arv igas maakonnas oli
seadusega määratud.

Vallakohus astus trivülasjade harutamisele ainult nõudja palvel. Vümanne võis oma asja vallakohtule esitada kas suulikulult ehk kirjalikulult, vümanel juhusel oselikult ehk voliniku läbi, või saata postiga. Suulik eritis kirjutati protokolli kas kohtukirjutaja ehk ähe kohtumehe poolt, loeti nõudjale ette ja kirjutati ta poolt alla, kui ta kirjutada oskas¹⁾.

Nõude järel kohus kutsus kostja kutselihe läbi kohtusse²⁾. Istungipäevast teatati nõudjale nõude esitamise juures. Mõlemad pooled olid kohustatud ilmuma isiklikult ehk saatma voliniku³⁾.

Poolte ilmumise järel esistuja kõige pealt pidi püüdma neid lepitada. Ei läinud see korda, algas kohtule asjaharutamine. Nõudja pidi selitama vastavaol asjaolud ja esitama oma nõuded. Selle järel kostja pidi vastama, tunnustab ta neid, või lükkab tagasi, kas täielikult ehk osalt. Oma vastuväidete tõendamises kostja pidi esitama vastavaol tõendid. Pärast kostja esinemist mõlemad pooled võisid kordamööda täiendada oma selitust. Üksustuja ja teised kohtuliikmed võisid pooltele esitada asja selgitamiseses küsimusi.

Leidis kohus, et asi tarvilisel määral selgers on tehtud, lõpetas ta poolte võistluse ja püüdis neid uuesti lepitada. Ainult selle mitteõnnestumisel asus kohus otsuse tegemisele. Poolte vahel saavutatud lepitus-ant kantakse protokolli ja pärast selle ettelugemist kirjutati poolte, kohtumeeste ja kirjutaja poolt alla. Lepitusega lõpetatud menetlust ei võidud uuendada⁴⁾.

Asi pidi saama läbi harutatud ja otsustatud võimalikult ühel istungil. Kumbki pool oli kohustatud tõendama neid asjaolusi, mis olid aluses ta nõudmis-

1) 1889.a.s. § § 65, 67, 82.

2) kutselihel tähendati nõudeasi, kutsuja, kelle nõude järgi, ilmumise koht, päev ja tund ja mitteilmumise järeldused.

3) 1889.a.s. § § 85, 92.

4) - - - § § 93, 94, 95.

tele ehk vastuväidetele. Kostja poolt nõude tunnistamine vabastas nõudja täenolite esitamisest¹⁾.

Täenditens võisid olla: kirjaleksud dokumendid, tunnustajad²⁾, ülevaatas koha peal ja teatud määral ka vanne, viimane ainult poolte soovil ja kokkuleppel³⁾.

Päras poolte võistluse lõpetamist kohtumehed harutasid kuulatud asja läbi ja tegid otsuse kas otseel häälel ehk hääle enamusega. Hääle poolenemisel esistuja arvamine andis otsuse⁴⁾.

Alusena otsuse tegemisel olid tsiviilnormid mannaast talurahvaseadusest; juhused, mille kohta seaduses norm puudus, otsustati kohapealsete ja üldiste seaduste ning üldtuntud kommete põhjal.

Vallakohtus võis otsustada ainult neid asju, mille üle kohtule nõue oli esitatud, ega mäista rohkem sellest, kui nõuti, ega tõsta küsimust aegumise üle, kuid pooled sellele ei toetanud, seega vallakohtus toimetas võistlusprohimõtte alusel.

Otsus selitati protokollis, kirjutati kohtumeeste ja kirjutaja poolt alla ja samal otungil kuulutati pooltele, mille üle neilt allkiri võeti. Kuulutamise juures esistuja pidi pooltele selitama edastamise korra ja selle tähtsaja. Vallakohtu otsused nõuete asjus kuni 15 rublani olid lõplikud⁵⁾.

Vallakohtu otsuste peale nõuete järgi, mille hind ületas 15 rubla ehk mollised ei allunud rahalisele hindamisele, nagu rikutud valduse ehk servitruudi kasutamise endistamine, oli võimalik edasikaevata ülem-talurahvakohtule. Edastamise tähtaeg oli koms nädalat, arvatis otsuse kuulutamise päevast. Edasikaevuses pidi olema tähendatud põhjused, mille järgi te andja luges otsuse mitte õigeks. Oli lubatud enta-da ka uusi täendeid, kuid mitte uusi nõudmisi⁶⁾.

1) 1889. a. s. § § 100, 109, 111.

2) Tunnustajad kuulati ühiskult üle (§ 126), kusjuures tunnustuse väärtus arvati tunnustaja usaldatavuse järele.

3) 1889. a. s. § § 113, 115, 123, 139, 140. Vannet ei võidnud muude täenolitega ümber lükata (§ 150) ja ei lubati igal juhusel.

4) 1889. a. s. § 151.

5) — — — § § 153, 154, 156, 161.

6) — — — § § 144, 145.

Edasikaebus anti kahes eksemplaris asjaomasele vallakohtule, kes, kui kaebus oli tähtajal antud, saatis ühe eksemplari kõigi asjatoimetuse juurde kuuluvate paberitega seitsme päeva jooksul ülemtalurahvaokhtule, aga teise eksemplari ühes kutsega vastaspoolile.

Edastamise õigus kustus sellises määratud tähtaja möödumisega. Edasikaebajale oli lubatud kirjaliselt kaebuse asemel tarvitada ka suulikku, samas korras, mis oli nõuetav nõude esitamisel. Protokolli, millesse kanti suulik edasikaebus, esitati vallakohtu poolt ülemtalurahvaokhtule, aga protokolli ära kiri saadeti ühes kutsega vastaspoolile¹⁾.

1889 a. seadus määras kindla korra vallakohtu toimetusele hoiukorras. Selle järelle vallakohus, kelle piirkonnas leidis parandusvara, oli kohustatud võtma tarvitusele abinõusid selle hoidmiseks. Vallavanem, mõisapolitseis ehk surma omanesed olid kohustatud teatama surmajuhatumisest vallakohtu esistujale²⁾. Pärimisõiguste kinnitamine olnes vallakohtust, kelle piirkonnas parandusjätja elukoht. Pärast pärijate poolt palve esitamist nende pärimisõiguste kinnitamiseks, vallakohus määras istungi, millele kutsuti isikud, kes olid teatand oma sellisohastest õigustest parandusvara peale. Istungi päevast³⁾ kuulutati kohapealse kiriku juures ja asetati kuulutused kohapealses ja naaber-vallamajas.

Allealiste pärijate puhul kohus ise määras istungi nende õiguste läbivaatamiseks, kusjuures kutsuti ka hooldajad⁴⁾.

1) 1889. a. s. §§ 176, 177.

2) - " - - - § 269.

3) Istung ei võind olla määratud varem ühe kuu möödumisest, arvates parandusjätja surmast.

4) 1889. a. s. §§ 293, 294.

Menetlus kriminaalasjus toimus enam-vähem sarnaselt tsiviil menetlusele.

Süüdistus anti vallakohtule kannatanu ehk selle voliniku poolt, kas suulikulult ehk kirjalikult. Kannatanu võis enne istungi avamist esitada nõude kahjutasu üle, teda tunnistati sel juhul nõudjaks kriminaal korras. Ei esitanud kannatanu enne istungi avamist kahjutasu nõuet, kaotas ta võimaluse seda nõuda kriminaal korras, kuid võis seda teha tsiviil korras, pärast seda, kui otsus kriminaal asja järele astus siadudisse jõusse¹⁾.

Süütegude puhul, mis olememata eraisikute kaebusest, kuulupid seluurimisele, kohus tõendite jumdusel võis saata ühe oma liikmeist selle jälgitamisele. Süüdistatu kutsuti kohtusse kutsulehe kaudu, võimalikult järgmisele istungile. Samuti teatati sellest kannatanule või selle volinikule²⁾.

Poolte ilmumise järel istungile esistuja kandis ette süüdistuse ja küsis, kas süüdistatu end selles süüdi tunnistas. Vastas viimane jaatavalt, siis koostati selle üle protokoll. Kohus, ära kuulates poolte seletused, tegi vastava otsuse. Süü eitamise korral süüdistatu poolt kohus asus^{tu} ~~suu~~stajate ülenkuulamisele ja muude tõendite läbi vaatamisele, millele järgnesid poolte seletused. Esistuja ja teised kohtuliikmed võisid esitada küsimusi asja selgitamiseks.

Kohus ei võinud tarvitada ühvardusi ega teisi sundabinõusi süüdistatu vastamiseks sundimiseks.

Leidis kohus vajalikuks toimetada ülevaatus kohtu peal ehk lähiatsimist, siis pandi nende toimetuste täitmine ühe kohtuliikme peale. Tähenstatud toimetused tehti päeval³⁾ kahe tunnistaja, rumi pere mehe ehk ta koduste juuresolekul⁴⁾.

1) 1889. a. s. § § 354, 355.

2) - - - § § 375, 376.

3) väljaarvatud juhused, mis ei luband edasilükkamist.

4) 1889. a. s. § § 387, 388, 389, 399.

Kohtu esistuja pidi pöödma kannatanut ja süüdistatut lepitada, kui see süüte iseloomu järel võimalik oli. Selle mitteõnnestumise järel kohus arus tõendite läbivaatamisele, mille juures pöörduti kannatanu ja süüdistatu poolt esitatud ehk näidatud tõenditega. Asjaharutamise lõpetati võimalikult ühel istungil, kuid kohus võis asjaharutamise edasi lüüa, kui leidis vajalikuks toimetada ülevaatuset kohta peal, läbiatsumist, välja kutsuda asjatundjaid, tunnistajaid, nõuda tõendeid ehk toimetada jälitamist. Asjakäigu üle koostati protokoll¹⁾.

Pärast ülevaalamise lõpetamist kohus arus nõupidamisele ja tegi hääletamusega otsuse. Süüdimõistmise korral määrati karistus²⁾. Otsus kirjutati protokollile, millele alla kirjutasid kohtuliikmed ja kirjutaja ning kuulutati asjaosalistele samal istungil, mille üle neilt nõuti allkiri. Otsuse kuulutamise juures esistuja oli kohustatud selgitama ka edastamise korra³⁾.

Vallakohtu otsus loeti lõplikuks, kui ta määras karistuseks vahalise trahvi mitte üle 5 rubla, ehk arest mitte üle 3 ööpäeva, kui see juures esitatud triviilnõue ei olnud üle 15 rubla.

Edastamise kord kriminaal asjus oli samasugune, kui triviil asjus. Edasikaebus, mis antud seaduslikul ajal, seistas täitmise⁴⁾.

Otsuse täitmisest tehti protokollile alla vastav märkus, mida kinnitas esistuja oma allkirjaga⁵⁾.

1) 1889. a. s. § § 401, 402, 405.

2) millele aluseks oli „Ajutised määrused valla kohtute poolt pealepandavate karistuste kohta“ (1860a. l. tsadusest).

3) 1889. a. s. § 406, 407, 411.

Märkus: Süüteo ei arvatud süüis, kui nad olid tehtud: 1) juhustlikult - ilma kavatsusest, ka ilma igasug. ettevaatusest ehk hooletuse tõttu, 2) aldaalsuse puhul 10a^m, 3) mõistustise hajameelsuse puhul, 4) sunnitud vis majorist, 5) hädakaitse puhul - § 455.

4) 1889. a. s. § 420.

5) - - - - § 447.

1889. a. seadusega vallad vabastati mõisnikkude järelvalve ja eestkostest ning seati talurahva asjade komissaride järelvalve ning hoolendamise alla, millised ametid 1889. a. ahistati. Ühes sellega võeti ette endiste mõisavaldade ehk kogukondade liitmine, mis läbi viidi mõne aasta jooksul. Need ühendatud vallad on tänini säilinud, ainult mõnel pool on vähemaid lahutusi ja ümberliitmisi ette võetud.

V.

Vallakohtu, kui kohtuasutise häääbumine.

§ 13. Vallakohtu lõpetamise määrused.

Vallakohtud 1889. a. seaduse alusel tegutsesid kuni Eesti Vabariigi algpäevini. Nende kohtulike tegevus lõpetati Eesti Riiklise Valituse määrusega 1918. a. novembris¹⁾.

Tähtendatud määruse toostamiseks antud kohtuministri ringkiri vallakohtute ja ülemtalurahvakohutite tegevuse lõpetamise ajaks 1919. a.²⁾ kirjutas ette:

1. Vallakohtud peavad oma endisel alusel seisva tegevuse lõpetama.
2. Kõik seni vallakohtute alla käivad nõude- ja süüteo asjad alluvad rahukohtunikkudele nende jaoskondade järele.
3. Vallakohtu hoüvasjus tuleb järgmiselt toimendada: vallakohus jätkab ajutiselt, kui vaestelartekohus, senises koosseisus ja senisel alusel vallakohtu seaduse §§ 206-219, 242-275 ette nähtud toimetsi, s. o. päranduse, vara alalhoidmise kui ka hoolendamise ja eestkostmise asjade korraldamist.

¹⁾ R. T. № 1 - 1918. a.

²⁾ R. T. № 4 - 1919. a.

4. Vallakohtud peavad koiv oma tsiviil- ja kriminaal-
asjad, — väljaarvatud antid (p. 3), mis veel otsustamata,
lõpetamata ehk täitmata, kohalikele Rahukohtu-
le kuni 1. märtsini 1919. a. ära tooma ja üle andma.

Lõpetatud ja täidetud asjad, kui ka arhiivid jää-
vad kuni uue sellekohase korralduseni vallakohtute
juurde nende hoiv alla edasi.

1918. a. Ajutise Valitsuse määrusega anti lõpp-
akord vallakohtu kohtulikele tegevusele, millega ühes
katkeb ka vallakohtu ajalugu.

Lõppsõna.

Nagu esitatud ülevaatest nähtub, on valla-
kohus oma arenemiskäigul läbi elanud mitmesu-
gused muundatused. Saabudes XIX. sajandi alul,
1802. a. ja 1804. a. Eesti- ja Liivimaa talurahvaseaduste-
ga, areneb vallakohtu institut Liivimaal järkjär-
gult täieneb ja katkestamata, kuna ta Eestimaa-
l 1816. a. talurahva vabastamise seadusega kaotatakse ja
talurahva esimese astme kohtuna luuakse kogu-
konnakohus, mille tegevuspiirkonnaks kihelkonnad
ja kohtu esistujaks mõisnik. Kogukonnakohus pü-
sis kuni 1856. a. Eestimaa talurahvaseaduse maksma hakka-
miseni, millest peale nimetus muudeti kihelkonnakohtu-
ks, kuna kohtu organisatsioon ja menetlus pea-
asi täiesti muutmata jäid.

1866. a. Vallakogukonna seadusega talurahva koh-
tukorraldus ühtlustati kogu Baltimail, Eestimaa-
l astus jälle tegevusse vallakohus, millest peale ta
ühtlasena tegutses nii Liivi- kui Eestimaa-
l. Oma arenemiskäigul kulminatsiooni punktile jõudis valla-
kohus 1889. a. kohtute ümberkorraldamise seaduse
alusel, millega vallakohus mõisniku järelevalve alt

vabanes ja täiesti iseseisvaks sai. Pärast 116 aastast te-
gerust lõpetatakse vallakohtu ^{semine} tegevus äesti Hjuutise Valit-
suse määrusega, millest peale funktsioneerib ainult hoo-
kandekohtuna.

Kogu oma pika tegevusaja on vallakohus seisnud ti-
hedas ühenduses rahvaga. Täites laialisi ülesandeid
nii kohtu kui haldusalal, on ta kahtlemata äesti rah-
va elu-olu korraldamisens ja õiguslise arusaamise
kavvatamisens rahva seas palju kaasa aidanud.

Et rahvas üldiselt oma otsese kohtuamistega rahul
oli, teda oma kohtuasjade lahendamisens autoritue-
sens pidas, tõendab see, et vallakohtu otsuste peale vörd-
lemisi vähe edasikaebusi anti, mis selgub vallakohtu
protokolliraamatutes tehtud sellekohastest märkustest.

Seda sama tõendab endine kihelkonnakohtunik G.
von Glasenapp oma kirjutises¹⁾, mis avaldatud „Revaler
Boti“ lisas. Autor tõrjub kõige pealt tagasi nimetuse
„viinakohus“ (Rechtsprechung für Branntwein), millest
väljendust mõningate poolt vallakohtu kohta tarvita-
ti. „Peab tähendama, sarnased väljendused valla-
kohtu hindamisens on ülekohus ja põhjendamata
laim.“ Edasi juhib autor tähelepanu selle peale, et ma-
mus vallakohtu otsustest, mille peale kihelkonna-
kohtule edasikaebused anti, olid äieti määratud ja
vajaliselt põhjendatud, mis on kindel tõendus, et
valla-kohtumehed tarvitise juriidilise arusaamise oma-
sid ja andumusega asja juures olid, milles nad
mitte aadlisest kohtumõistjatest talva ei jäänud.
Samuti mainib v. Glasenapp, et edasikaebusi valla-
kohtu otsuste peale harva ette tuli, kusjuures näite-
na märgib omale alluvat Rõuge kihelkonnakohtu ring-
konnast Krabi vallakohut, mille otsuste peale kahe
aasta jooksul ühtegi edasikaebust ei antud.

1), „Die Einrichtung, prantische Tätigkeit und das
moralische Ansehen unserer Gerichte vor der
Russifizierung“ (Beilage des Revaler Boten, N° 222,
30 sept.; N° 224, 30 okt. 1925.).

Külvalt hindab vallakohtu ka vana haridustegelane Anton Jürgenstein, kes oma vaheldusriikas elus on olnud läinud sajandi eelviimasel aastakümnel kolm aastat vallakohtu esimees Vana-Vändras.

"Oli ju muidugi ka naisuguseid vallakohtuid" jutustab Jürgenstein oma mälestuste järel, "mis oma ülesannete kõrgusel ei seisnud kohtuliigete aremenatuse ja "topsisõpruse" tõttu", tähendades näitena Orajõe vallakohtu¹⁾ läti piiri ääres, Häädemeeeste kohelkonnas, kus j. lähemat aega vallakirjutajaks olnud. "Naisugused kohtud asuvad aga meie kodumaa hariduse poolt maha jäänud valdades ja neid oli võrdlemisi vähe.

Vallakohtumestiks valiti harilikult isikud, kes vallas korralduste eluristside ja oma arukuse poolt tuntud olid, mille tõttu rahvas ka oma kohtu hästi usaldas."

Kui nüüd küsime, kas vallakohtus, nagu teda vastavate seaduste alusel tundma õppisime, jääb mineviku amtsisenes, mis oma aja ära eland, või oleks nüüdki ja tulevikus oigustatud ta olemasolu?

Igapäevane elu täendab, et praeguse kohtukorralduse juures sageli ette tuleb juhusid, mis iseäranis maarahva seas, kes praegust kohtukorraldust ja asjaajamist praegu üldse ei tunne, sageli põhjendatud nurinaid tekitab. Kõige pealt hellad päranduseasjad, mille juures sageli ühed pärijad kahtades oma kaaspärijate teadmatus, viimastele kuuluvad päranduseosad ära kisuvad, mida vallakohtu ajal, mille asjad ja toimetused kogu vallas teada olid, ette ei tulnud. Teame ka seda, et sageli rahukohtunike igasugu tsivil- ja kriminaaljasiastega ülikor-matakse, mida väga hästi võiksid lahendada kohtunikud rahva oma seast, kes oma ümbrust ja inimesi hästi tunnevad.

¹⁾ Orajõe vallakohtust ja tema omapärasest esistujast Lõvi-Pritrust jutustab Jürgenstein pikemalt oma autobiograafias "Minu Mälestused" I (ilmunud 1926a. Tartus).

Rahva hariduse tasapind õesti riigi iseseisvuse ajal on järjest tõusnud, miks ei peaks siis nüüd val- la kogukonnas mehi leiduma, kes samade ülesannete- ga hakkama saaks, nagu seda suutis ja oskas eelmi- ne põlv, kelle haridus peamiselt sisis lugemise- ja kirjutamisoskuses.

Si sa mitte õigeks pidada, et iseseisvuse saa- bumisega vallakohus, nagu ta läinud sajandi lõ- pul välja kujunes, seesugune Vene aja pärandus oleks, mida iseseisv õesti enam tarvitada ei saa, mida tuleb lugeda vananenures ja tunnistada: see meie ajale enam ei kõlba. Sõn küll tänapäeva elunõuded mitmeti muutunud on, kuid ülalised põhimõtted püsivad. Vallakohtu arenemisloost nägi- me, et ta vastavalt rahva ühiselu nõuetele ja tingi- muste muutumisega kaasa sammus. Samadel motiividel, mille põhjal vallakohus tiiste omavalit- suse organite kõrvale loodi, võiks ta eduga kaas- ajalgi edasi tegutseda.

Alusena kaasaja vallakohtule võib olla väga häs- ti 1889.a. seadus (samuti nagu meie praegustele kohtu- amtistele alusena on Vene aja seadused), kusjuures ta korralduse ja ülesannete alal üht teist muuta tuleks ja praegustele nõuetele kohandada. Sel pool sai tä- hendatud juba põhjused, miks vallakohtu vaja on, teisena vallakohtuga saaks kohus rahvale kättesaadavaks tehtud, (on ju praegused Rahukohtu jaoskonnad suured, mille tähtne jaoskonna keskpäigast-kohtuasukohast osa elanikke kaugel asuvad, kellel see tähtne kohtu- asjade ajamine väga tülikas on). Sama hästi, na- gu varem ülemtalurahvakohutunikuol vallakohtu üle järelvalvet teostasid ja nende otsuste peale antud edasikaebusi harutasid, võiks seda teha rahukoh- tunikuol.

Nii nagu meie rahva valla-omavalitsuse or- ganid, vallavolikogu ja -valitsus endisest ajast on säilinud harilikudina kohapealsete administra-

tiivise ülesannete täitjana, tuleb tunnistada, et samuti harilik on vallakohus kohapealsete kohtulinnude ülesannete täitmisens, mille tegevus aga ajutisens koostestatud on.

Lisa.

I.

Valla-ja kogukonnakohtu protokollid
1819.a. Liivimaa ja 1816.a. Eestimaa talu-
rahva seaduste järele.

1. Atla¹⁾vallakohtu protokollid²⁾.

1821ast. 30mal jüri ku jäeval.

Kogukonna kohtos allid kos

Kohtu vanem Talba Mart.

Kohtu mees Tamiko Michkell.

Tari Ado.

Karrata vallast Kattri Ado karibas Lemetti Michkli
pehle, et ta temale mitme aasta eest 15 Rubla laanud,
ning jätta rahha mette taggasi jannud. Lemetti
Michkell olli agga jubba 10 Rublad rietega mis ta
Kattri Adole andnud erra maksand, need 5 Rubla,
mis temal veel velgo fai Michkell kersko ehhe
noddali jehhel Kattri Adole erra maksada.

1823ast. Jüri ku 7.

Ollid kohtu mehed koggo Tulnud

vanem Jaen Tang

kohtomees Nüffana Tari.

Paiis külla Kolle Jaen.

Tehna Peter karipaj omma venna Jaen pealle.
Et temma 1 külmud vilja ommaft majast ärra
varrastanud.

faid kohtu ette kotsudud. fai kohtu
polleft Jaenel moistudud 15 Karjo kehbe -
Ning fai kohtu polleft tedda nometud temma
abhematta teu ülle.

¹⁾ Atla vald asub Kihelkonna kihelkonnas, Saaremaal (kus ka
1819.a. L. talurahva seadus makses oli).

²⁾ Kirjaviis muutmata.

1831ast.

Küünla ku 14.

N° 8.

allid koggo tulnud Kulli Vallast
Härmender Jaak Ausmees
on kohtu ees tunnistanud, et Jürri Rost on
ärra surmud ja temma ello on järrele jäänud,
ja on omma tüdre mehele täetanud Jürri
Wammesfeli selle eest, et temma on Wanna
ea jees 6 aastad tetta toidnud.

Kohtu vannem Simmo Wannepää
kohtu mees Mihkel Tarkin
Jaen Tang.

1833ast.

Joulu ku 16.

N° 50.

Allid koggo tulnud

kohtu vannem Simmo Wannepää

kohtu mees Mihkel Südda

— — — — — Jaen Tang

Pärri Korti tüttar Marrie Pajo on linna
ilma prafita ja liderlikko ellamisfe olnud.

Sis on Moisa vallitus Ning kogokonnas
kohhus Moistanud Temmale selle pärvast
30 nappo vitja.

Kohtu vannem Simmo Wannepää

— — — — — Mees Mihkel Südda

— — — — — Jaen Tang.

2. Kadrina kogukonna (koheln.) kohtu protokoll¹⁾.

1856ast

18 kynla kuu päeval olli kohto peäl kirriko juures, kohto vannemb Lurvon Ungern, õppetaja Hellenius, kõrvamehhed Jüri Püskoppel, Juhani Nelke.

Höbbeda moisa polest kaevati Johan Sein peäle, et temma veel raka võlgnes magafii- nise sedda vilja, mis ta kümme aasta ette oli määratud kreiskohto poolst maksma. Johan olli kohtoherra ette tunnistanud, et temmal polle ühtegi varra eennamb maksta. Mõis pallus, et kohkus võttans juhani varrandust järrel kuulada, kuhho pe on jäänud. Järele kuulamise labbi sai selgens, et Johan Sein keix oma varra viimhe Jaan Metza kätte annud.

Sellepärrast peab Jaan Metza varrast Johan Seina volla maksta. Sein ütleb selle peäle, et ta sellega rahul all, mis kohkus mõistab.

Jaan Metza varrandus on: 3 Hoost; 1 Sälq; 2 Härja; 3 värsi; 3 Lehma, 7 lam- mast; 3 Sigga.

Jaan Metz ütles ka, et kohto mõistmisega rahul all —

Ungern Steurnberg.
k. kohtovannemb.

¹⁾ kirjaväis muutmata.

II.

Vallakohtu protokollid 1866.a. seaduse järel.

1. Udriku-Imastu¹⁾ vallakohtu protokoll²⁾
1867.ast

N° 86.

9mal talvekuu päeval kohtopäev.

Kous ollid: Peakohtumeis: Vabo Lemnits.

Protokollikirjutaja: D. Johannson

Kõrvaramehed } Mart Gerhardt
Jaam Tünn.

Hans Balder kaebas, et temma perremes Jaam Trans on tedda Jakob'i päeva ajal tenistusfest ärra aijanud ja Tallitajale kohe üllis annud.

Jaam Trans tunnistas, et temma kül jüst jölle Hanso ärra ajanud, agga et temma ei alle rekord tedda aja kohhe kohto ette tonud, siis fai mõistetud, et Jaam Trans peab omma fullasele pool aastapalk välja maksma, sest et temma pool aastad on teeninud. Pool aasta palkast on jada veel, pärrast ärra selletamist: 12bl. 30 kop. rahha, pool tünder odre, pool tünder kaera ja 4½ künnart kueriit, mis Jaam Trans vanna astas peab maksma.

Rii võib kevvaleni jada.

2. Hulja³⁾ vallakohtu protokollid⁴⁾.

1879.ast

Anno
Datum
Juni
2.

N^o
12.

Kohto korra pärrast olid kogukonna kohto majasse kono tulnud:
k.kv. Hans Hund
Jaam Pflug.
Hans Wufert.

¹⁾ Udriku-Imastu ja Hulja vallad asuvad Kaadrina kihelkonnas.

²⁾ kirjaväis muutmata.

³⁾

⁴⁾

Kadrina kihelkonna kohtomees Jakob Kranich kaebas Mai ku 16^{mal} päeval kohto ete: Mino põllult varastati 2 adra ära; Karivärava peremees G. Hagedahl andis mulle teada, et Hulja mees Jakob Damberg alla temale kahe adra ranaad toonud ja müa pakkunud; ma läksin sinna vaatama, ollid mino ja tõin ära. —

Kohus käsus mõlemaol mehed ete tulla, aga Jakob Kranich oli Jakob Dambergiga ära lepinud ja laosi seda kohtule öelda, ja ei leynud mite kohto es kus varas olex padust möda trahvi jannud. —

Mõistajorra fai seda kuulda ja nõudis et asji ete võetud faab ja varas trahvitud faab; mis peale kohus kohtokäiad ete võtis ja asjale nenda atja mõistis:

„Jakob Kranich maksab 2 rubla trahvi; seaduse ram. § 1570 järel, et kõrval leymisfe pärast kohus varast seaduslikult mite trahvida ei võinud, ja varas Jakob Damberg faab 30 koppi vitfo“

krv. Hans Hund.

kr. J. Timoleon.

on kahe
täidetud
jannud.

1880.ast

Kohto korra pärast allid kogukonna kohto majasse kokko tulnud:

Juli | 22. |

krv. Jaan Pflug

Hans Kreen

Hans Wulfeld.

Ette tuli kaebaja Katarina Velberg ja kaebas: Toapois Jaan Kiik tuli meie kambri tüdrukutega vallatust tegema, meie ajafime teda välja, ta fai vihafens, löi mind 2 kord. —

Kohus kutsus Jaan Kiik ete, se ei jalgand mite et ta lönnud, sellepärast mõistis kohus:

Toapoisil ei ole luba mite tüdrukute kambri mõllama minna, pealegi fuis kui Baron ja

proua kodunt ära on, mis jo nendele proolt alati
on keldatud; et se nendele on olnud ja toapoi's
Jaani Kiik mõisa vannemate käso üle astunud
ja pärast ja pärast isse omale õigust võtnud:
maksab Jaan Kiik 1 Rbl. trahvi vallalaeka.

Tüdruk ei pärastanud omale ühtigi, —

kr. Jaan Pflug.

kr. J. Imoleon.

Auhinnatöö

¹⁰
374337